

het MOT | Museum voor de Oudere Technieken
Guldendal 20 - 1850 Grimbergen
02 270 81 11 - 02 270 09 83
info@mot.be - www.mot.be

Registratie en waardering van de ambachtelijke deelcollecties van de Provinciale collectie Bulskampveld (2015-2016)

Eindrapport
Joris Spolspoel

west-vlaanderen
de gedreven provincie

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING **3**

1 ALGEMEEN VERLOOP VAN HET PROJECT **6**

1.1	Opvolging van de registratie	6
1.1.1	Afbakening invulvelden Adlib	6
1.1.2	Recordnummering	8
1.1.3	Fotografie	11
1.2	Opleiding	13
1.3	Werkbezoeken en tijdsschema	14

2 IDENTIFICATIE EN THESAURUSWERK **17**

2.1	Thesaurus	17
2.1.1	Objectnaam	18
2.1.2	Objectcategorie	19
2.1.3	Tekstvelden bijzonderheden	20
2.2	Datering en objectgeschiedenis	21

3 BESCHRIJVING **22**

3.1	Methode en brongebruik	22
3.2	Titel	23

4 WAARDERING EN SELECTIE **25**

Methode	25	
Bestand 'Collectie' in Adlib	25	
4.1	Wagenmaker	30
4.2	Pompboorder	37
4.3	Schrijnwerker en timmerman	37
4.4	Houtdraaier	41
4.5	Houtsnijder	42
4.6	Houthakker en houtzager	42
4.7	Klompenmaker	44

4.8	Kuiper	45
4.9	Lattenkliever	46
4.10	Smid.....	47
4.11	Hoefsmid en paardenverzorging.....	49
4.12	Edelsmid	50
4.13	Bankwerker en machinebouwer.....	50
4.14	Plaatwerker en carrosserie	51
4.15	Loodgieter, zinkwerker en fitter	52
4.16	Leidekker	54
4.17	Strodekker	55
4.18	Steenhouwer en beeldhouwer	56
4.19	Steenbakker	37
4.20	Metselaar en stukadoor.....	37
4.21	Stratenmaker	58
4.22	Molenaar en molenonderdelen.....	58
4.23	Gareelmaker	59
4.24	Zadelmaker	60
4.25	Schoenmaker.....	61
4.26	Leerlooier en zeemtouwer	62
4.27	Spinner, wever en kleermaker	63
4.28	Touwslager.....	64
4.29	Huisraad, haard- en keukengerei.....	64
4.30	Was- en strijkuitrusting.....	64
4.31	Landbouwer en tuinier.....	65
4.32	Varia	65

5 ONTSLUITING 70

5.1	www.erfgoedinzicht.be	70
5.2	www.MOT.be	72
5.3	Communicatie naar publiek	72
5.4	Voordragen voorkeurstermen voor thesaurus AAT	72

6 BESLUIT EN TOEKOMSTPERSPECTIEF 73

7 BIBLIOGRAFIE 76

Inleiding

De omvangrijke Provinciale collectie Bulskampveld bevat de uitrusting van tientallen verschillende ambachten, die in diverse deelcollecties gegroepeerd zijn. Zowel vormelijk als inhoudelijk vormen ze een bonte mix met een groot aandeel aan handwerktuigen, maar evengoed meettuigen, spantuigen, meubels en machines. De collectie geeft een representatieve inkijk in het dagelijks leven in de Provincie West-Vlaanderen van weleer. Het leeuwendeel van de collectie is namelijk afkomstig van plaatsen verspreid over de hele provincie en dateert uit de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. De huidige verzameling in beheer van de Provincie West-Vlaanderen is ontstaan uit het voormalige Museum Bulskampveld op het kasteeldomein Lippensgoed in Beernem, verzameld vanaf de jaren 1970. De tentoongestelde collecties werden vanaf 2001 geleidelijk opgeborgen op verschillende bewaarplaatsen in het kasteel en de naburige gebouwen en galerijen in Beernem en een loods in Zedelgem, aangevuld met recente schenkingen tot 2014. In 2016 verhuisde de gehele collectie van deze sites naar een nieuw depot in Zwevezele. Deze verhuisbeweging kaderde in de geplande overdracht van de collectie naar de Vlaamse Gemeenschap in 2018. Ze vormde de directe aanleiding om in te zetten op de digitale registratie van de ambachtelijke deelcollecties en om ze virtueel toegankelijk te maken op de website Erfgoedinzicht.¹

Het MOT kreeg begin 2015 de opdracht om de nog niet behandelde ambachtelijke deelcollecties aan te pakken, wegens zijn expertise in de identificatie en beschrijving van werktuigen. Deze deelcollecties betreffen ongeveer vier vijfde van de gehele collectie of ca. 6800 van de intussen 8700 gefotografeerde objecten. Het MOT begeleidde van mei 2015 t/m november 2016 de fysieke registratie, ter plaatse uitgevoerd door de collectieregistrator van Provincie West-Vlaanderen, Veerle Saey. Ieder object werd door haar gefotografeerd, opgemeten en ingevoerd. Op basis van dat voorbereidende werk zorgde het MOT voor de identificatie, de beschrijving, de waardering en de bekendmaking ervan op www.erfgoedinzicht.be. Daartoe diende het MOT een nieuwe structuur te voorzien voor bestaande en nieuwe records, oude records te corrigeren en harmoniseren en onbekende stukken een plaats te geven door de juiste identificatie.

¹ *Erfgoeddatabank Erfgoedinzicht*, Provincie West- en Oost-Vlaanderen, 2016 (<http://www.erfgoedinzicht.be/bulskampveld>).

Tot 2015 was het gros van de ambachtelijke deelcollecties onderbelicht, met uitzondering van een onvolledige papieren inventaris en de publicaties van het voormalige museum.² Twee derde van de stukken was wel summier geregistreerd in Adlib maar amper beschreven. Enkele duizenden voorwerpen waren niet gefotografeerd of geregistreerd. De databank vormde in feite een digitale kopie van de papieren inventaris, een kluwen van allerlei nummeringsreeksen op basis van de oorspronkelijke schenkers. Een logische orde ontbrak en het raadplegen van stukken op de overeenkomstige standplaats bleek niet evident. Er was duidelijk nood aan een uniform registratiesysteem, om in de toekomst dubbele fiches te vermijden en om bij de installatie in het nieuw depot in Zwevezele met een schone lei te beginnen. Dankzij dit project is nu de volledige collectie op objectniveau gefotografeerd, geregistreerd en beschreven. De structuur op deelcollectieniveau vormt nu als het ware een nieuwe digitale inventaris.

Het voorliggende rapport geeft een overzicht van deze reeks werkzaamheden. In een eerste hoofdstuk wordt het verloop en de werkmethode van het project besproken. Deel twee en drie behandelen de identificatie met naamgeving en beschrijving van elk record. Daartoe werkte het MOT een hiërarchische terminologie uit in de toegepaste thesaurus van de Adlib-applicatie voor Bulskampveld. Het maakte daarbij gebruik van zijn vakbibliotheek en technische collectie om referentie-exemplaren te bekijken, om de identificatie te controleren en modellen te onderscheiden. De voornaamste troeven voor de identificatie waren de eigen digitale hulpmiddelen in Adlib, zoals de hiërarchische thesaurus van ca. 39.000 termen die het MOT de afgelopen decennia samenstelde. Een waardevolle bron voor tekstbeschrijvingen vormde het publiek toegankelijk online hulpmiddel ID-DOC ter identificatie van technische handwerktuigen.³

Het MOT werkte ook een wetenschappelijke waardering op deelcollectieniveau uit. Deze analyse in deel vier van dit rapport peilt onder meer naar de volledigheid, fysieke toestand, coherentie en zeldzaamheid van de stukken binnen elk ambacht. Het resultaat is een indicatieve waarderingsletter die een aanzet kan geven voor verder beheer, selectie en ontsluiting. Een vijfde en laatste hoofdstuk in dit eindrapport bespreekt de ontsluiting van de onderzoeksresultaten en van de collectiestukken zelf. Een representatieve selectie werd gepubliceerd op de erfgoedwebsite www.erfgoedinzicht.be. Aan het eind is een selectieve bibliografie met technische vakliteratuur en methodologische hulpmiddelen gevoegd. Werkdocumenten rond de identificatie en waardering zijn in bijlage toegevoegd.

² L. Devliegher, *Landelijk en ambachtelijk leven, Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem*, Brugge, 1995. *Bezoekersgids, Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem*, Provincie West-Vlaanderen, Brugge, 2000.

³ ID-DOC, *Identificatie Documenten*, MOT, 2016 (<http://www.mot.be/nl/opzoeken/iddoc>).

Dit project staat volledig op zichzelf en behandelt niet de bespannen voer- en werktuigen uit de galerijen. De karren en wagens werden namelijk reeds in detail geregistreerd en gewaardeerd in samenwerking met het Centrum voor Agrarische Geschiedenis vzw (CAG) uit Leuven en in het kader van een driejarig erfgoedproject "Agrarische erfgoedcollecties in West-Vlaanderen" (2014-2016), samen met de stukken met betrekking tot het ambacht landbouwer en tot voedselwinning en voedselbereiding.⁵

Het MOT in Grimbergen is een regionaal erkend museum en bestudeert de 'oudere' technieken, uit heden en verleden, met een natuurlijke aandrijving. Dat wil zeggen aangedreven door spierkracht (van mens en dier), waterkracht en windkracht.

Daarbij heeft het museum de afgelopen decennia een grote technische collectie van ca. 26.000 voorwerpen opgebouwd, met de nadruk op handwerktuigen. Het MOT bezit een uitgebreide vakbibliotheek van ca. 40.000 naslagwerken en catalogi. Voor zijn inventaris werkt het met een centrale thesaurus in de eigen Adlib-applicatie. Thematisch beslaan deze collectie en hulpmiddelen allerlei domeinen van ambachten en huisraad tot karren en wagens en van prehistorische steenbewerking tot hedendaagse toepassingen van natuurlijke aandrijving. De expertise en het werkterrein van het MOT sluiten dus perfect aan op de inhoud en de uitdagingen van de Provinciale collectie Bulskampveld.

⁵ B. Demasure, *Eindrapport project Agrarische erfgoedcollecties in West-Vlaanderen (2014-2016)*, Leuven, 2016.

1 Algemeen verloop van het project

Het project is aangestuurd door Livia Snauwaert, depotconsulent registratie bij de Provincie West-Vlaanderen en projectcoördinator. Bij aanvang van de samenwerking met het MOT was de provinciale collectieregistrator Veerle Saey reeds aan de slag met de invoer en fotografie van de collectiestukken, die ze afrondde in december 2016.

In de periode mei 2015 t/m november 2016 werkte projectmedewerker Joris Spolspoel voltijds aan het project vanuit het MOT te Grimbergen, bijgestaan door wetenschappelijk medewerker Katrien Vanbrabant. Dit eerste hoofdstuk bespreekt het aspect opleiding en de taakverdeling en werkwijze, vooral het opvolgen van de invoerwerkzaamheden door de collectieregistrator. De inhoudelijke uitwerking door het MOT komt concreter aan bod in de volgende hoofdstukken.

1.1 Opvolging van de registratie

Voor beide partijen stonden de eerste maanden van het project in het teken van interne opleiding, zowel bij Provincie West-Vlaanderen als in Grimbergen. De collectieregistrator Veerle Saey was door enkele jaren ervaring reeds bedreven in haar taak. Het MOT hielp bij het op punt zetten van de nummering en fysieke beschrijving. Er werd gefocust op de vlotte inrichting van haar werkplek, op kwalitatieve fotografie en op prioriteiten stellen bij de invoer van deelcollecties. De door haar ingevoerde records in de databank werden permanent opgevolgd en indien nodig inhoudelijk en vormelijk gecorrigeerd en aangevuld. Deze workflow verliep via de Adlib registratiesoftware, toegankelijk via het extern bureaublad, gehost door Axiell.

1.1.1 Afbakening invulvelden Adlib

De precieze taakverdeling is vastgelegd bij de startvergadering in mei 2015 en is succesvol aangehouden gedurende het hele project. De aan beide partijen toegewezen invulvelden in Adlib waren duidelijk omschreven. De provinciale collectieregistrator zorgde voor de basisregistratie van alle voorwerpen volgens de geldende criteria. Dit omvat volgende aspecten voor elk record: instellingsnaam, objectnummer, huidige standplaats, fysieke beschrijving, materiaal, afmetingen en gewicht, opschriften en

merken, reproducties (foto's), fysieke toestand en compleetheid. Ze nam zoveel mogelijk beschikbare informatie op over schenkingen, zoals verwervingsgegevens uit het aankoopboek. Ook waardevolle informatie die in het verleden was opgetekend door haar voormalige collega Johan Vansteenkiste, die de collectie jarenlang beheerde, werd zoveel mogelijk in de databank opgenomen. Een reeks waardevolle tekeningen van werktuigen van zijn hand werd bewaard, gedigitaliseerd en toegevoegd aan de bijhorende records. Op vraag van het MOT besteedde de collectieregistrator bijzondere aandacht aan opschriften en merken. Deze bieden vaak bijkomende informatie over het object met het oog op het hele proces van identificatie, datering en waardering.

De projectmedewerker van het MOT, Joris Spolspoel, stond in voor het nakijken en aanvullen van deze basisregistratie. Soms diende hij bijvoorbeeld de fysieke beschrijving van een object te corrigeren na de identificatie en literatuurstudie omdat uit de oorspronkelijke functie en werking blijkt dat het voorwerp in zijn huidige toestand onvolledig of beschadigd is, terwijl dit op het moment van registratie niet zo kon beoordeeld worden zonder onderzoekswerk.

Eenmaal de basisregistratie afgewerkt, was het MOT verantwoordelijk voor de identificatie, met name de objectcategorieën en objectnaam met bronvermeldingen en vervolgens de titel en beschrijving. Wanneer dit relevant was, vulde het MOT ook de velden 'Andere benaming', 'Bijzonderheden' en de tabbladen 'Nummers|Relaties' en 'Documentatie' in. Aansluitend kon het MOT beslissen tot publicatie van het record en de bijhorende foto's. Voor de correcte interpretatie van de invoervelden in Adlib oriënteerde het project zich op het invulboek voor Erfgoedinzicht (voormalig MovE-invulboek).⁶

Buiten deze vooropgestelde lijst met criteria werd in de praktijk zoveel mogelijk aanvullende informatie met een meerwaarde toegevoegd aan of verplaatst naar het geschikte veld. Zo mogelijk vulde de projectmedewerker de plaats van oorsprong of vervaardiging in, wanneer deze uit het opschrift of uit literatuurstudie af te leiden was. Deze extra informatie vormt een meerwaarde bij de gepubliceerde fiches op www.erfgoedinzicht.be en geeft daar bijkomende resultaten bij zoekopdrachten.

⁶ *Invulboek Erfgoedinzicht*, 2016 (www.museuminzicht.be/public/musea_werk/invulboek/).

The screenshot displays the Adlib database interface. The 'Identificatie' tab is active, showing a table of identification data for a wooden measuring wheel. The data includes fields for 'Instellingsnaam', 'Instellingscode', 'Afdeling', 'Collectie', 'Objectnummer', 'Barcode', 'Onderdeel', 'Serienummer', 'Ondersch. kenmerken', 'Huidige standplaats', 'Objectnaam', 'Objectcategorie', 'Objectnaam', 'Bijzonderheden', 'Andere benaming', 'Titel en beschrijving', 'Titel', 'Bijzonderheden', 'Vertaalde titel', and 'Beschrijving'. A 'Media Viewer' window is open, showing a photograph of the wooden measuring wheel with a scale bar. The scale bar is marked with 'W728' and '44.5 %'.

Schermbild van het tabblad 'Identificatie' in een record met invulvelden in Adlib.

1.1.2 Recordnummering

Veerle Saey voerde elk nog niet geregistreerd stuk in met een uniek objectnummer. Het MOT gaf hierbij advies en signaleerde wanneer een dubbele nummering dreigde of wanneer invoer in bulk en met extensies aangewezen was. Er werd bijvoorbeeld steeds voorrang gegeven aan handwerktuigen en andere interessante, individueel te behandelen stukken ten opzichte van bulkgoederen en productiemateriaal, waarvan soms meerdere exemplaren in één nummer werden ondergebracht. Op heel wat voorwerpen die reeds in de databank waren ingevoerd, was reeds een fysieke markering aanwezig. Waar dit nog niet het geval was en bij nieuw genummerde stukken, bracht Veerle Saey op elk voorwerp het overeenkomstige objectnummer aan volgens de vernis-stift-vernismethode. Bij de verhuis werd aan elk stuk bovendien een barcodelabel vastgehangen met een spanbandje om te kunnen werken met de Adlib verhuismodule. De hanglabels vermelden het objectnummer, de objectnaam en een barcode, waarmee door middel van een iPhone met scansleeve de fiche van het bijhorende record oproepbaar wordt en de standplaats kan worden aangepast, ter plaatse in het depot.

Barcodelabels voor rekken en iPhone met scansleeve © Provinciebestuur West-Vlaanderen

De workflow en statistieken werden bijgehouden in Excel-werkdocumenten en aan de hand van pointerfiles in Adlib. De databank is gestegen van om en bij de 6800 records bij aanvang van het project in mei 2015 tot 9416 records in november 2016. Het aantal ongenummerde collectiestukken bleek dus merkkelijk hoger dan verwacht, zodat het vooropgestelde totaal te fotograferen stukken moest bijgesteld worden. Nog ca. 650 records in de ambachtelijke deelcollecties hebben geen foto. Deze voorwerpen zijn niet teruggevonden, mogelijk in het verleden afgestoten of teruggegeven aan de eigenaar. Soms zijn ze echter onder een nieuw record ondergebracht, omdat het oorspronkelijk objectnummer niet gekend was. Dubbele of overbodige records als deze kunnen in de toekomst na controle geschrapt worden om de databank verder te zuiveren.

Met aftrek van het registratiedeel van CAG behoren in totaal ca. 6800 records tot de ambachtelijke deelcollecties die het MOT behandelde. Daarvan zijn 6500 records volledig afgewerkt. De resterende voorwerpen zijn onder meer toegevoegd aan de lijst 'MOT nazien voor identificatie' met onbekenden en inhoudelijke twijfelgevallen, wanneer het na literatuurstudie nog niet duidelijk was om welk type of model het gaat. Verder onderzoek is hier een optie, al dient men er bij een collectie van deze omvang steeds rekening mee te houden dat een klein percentage niet geïdentificeerd kan worden. Dit geldt in het bijzonder voor de pointerfile 'MOT nazien losse onderdelen', waarin allerlei machineonderdelen en andere gedemonteerde of afgebroken stukken zijn ondergebracht. Soms is ontdekt bij welk werktuig het onderdeel vermoedelijk hoorde en zijn de records onderling gelinkt via het tabblad 'Nummers|Relaties'. Idealiter worden deze samen in één record gevoegd met behoud van alle nuttige informatie uit de te schrappen records.

Soms gaat het om interessante gehelen. Zo zijn de diverse onderdelen van de dekkersstoel van torenwerkers uit Kortrijk over verschillende nummers verspreid geraakt (1030, 1031, 4298, 4299), hoewel het in essentie om één werkmeubel gaat.

Herkomstinformatie is vaak enkel bewaard in records met schenkingsletter en in de oorspronkelijke kerncollectie, zodat het niet altijd meer duidelijk is welk onderdeel van welke schenker afkomstig is. Dit probleem stelt zich bij de touwslagersuitrusting (827, 1400, 4302,...). Zowel Veerle Saey als het MOT gingen zoveel mogelijk op zoek naar de herkomst van elk stuk om de foto's aan het juiste record te bevestigen.

Belangrijke informatie over onderlinge relaties tussen records werd bewaard in het tabblad 'Nummers|Relaties' in de velden 'Is deel van' en 'Heeft als deel'. Deze link wordt weergegeven op www.erfgoedinzicht.be, zodat gebruikers kunnen doorklikken vanuit een fiche van een gereedschapskoffer naar de fiches van de werktuigen die in de koffer zijn aangetroffen. Via diezelfde methode kan elk record ook gelinkt worden aan de juiste overkoepelende deelcollectie in het bestand 'Collectie' in Adlib. Deze lijst stemt overeen met de reeks overkoepelende ambachten in de waardering in hoofdstuk vier van dit rapport. Zo kan men doorklikken van de overzichtspagina van de collectie Bulskampveld naar de beschrijving van elke deelcollectie en vervolgens naar objecten die er deel van uitmaken. Een ingrijpende restrictie van deze toepassing is momenteel wel dat slechts naar één ander record of collectienummer kan worden gelinkt. Dubbele informatie is daarom bewaard in het veld 'Gerelateerd object', waarin losse, horizontale relaties tussen voorwerpen en collecties worden opgetekend voor intern beheer en onderzoek.

Op advies van het MOT werden ongenummerde stukken met een onbekende herkomst bij voorkeur toegevoegd in een uniforme nummering met gebruik van aanloopnullen. Deze zijn aangewezen voor een heldere weergave en bewerking van zoekresultaten. De zogenaamde 'kerncollectie' met de oudste schenkingen in de collectie Bulskampveld, verzameld vanaf de jaren 1970, is herkenbaar aan het ontbreken van een lettercode voor het objectnummer. Ze is zeer gemengd van oorsprong en inhoud. Voor aanvang van het project reikte deze kerncollectie ongeveer tot aan recordnummer 1470. Door het grote aantal ongenummerde stukken is deze lijst fors uitgebreid. De collectieregistrator vulde hem aan van het nummer 4000 tot 5307, naar analogie met de nieuwe reeks die CAG toevoegde van 2000 tot 2140.

Op advies van het MOT werden prioritair de objecten in de wagenmakerij verwerkt. Deze zijn grotendeels buiten de kerncollectie genummerd en herkenbaar aan een lettercode van één, twee of drie cijfers, gebaseerd op de initialen van de schenker of de herkomst van de schenking.

De grootste schenking buiten de wagenmakerij staat gekend onder de verzamelnaam 'Arthur Vandendorpe' en telt in totaal 1826 records. Tot 2001 was ze in het voormalige museum in het kasteel opgesteld in een vijftiental tentoonstellingskamers, ingedeeld volgens ambacht. Ze bevat dus vrij coherente gehelen, verzameld volgens persoonlijke interesse. Deze schenking vormt de basis voor belangrijke deelcollecties in hoofdstuk vier, zoals de gareelmaker, klompenmaker, houtdraaier en lattenkliever. Op advies van het MOT is een nieuwe uniforme AV-reeks opgesteld in 2015 met gebruik van aanloopnummers (AV0001 t/m AV1314). Voor enkele honderden objecten met een bestaand fysiek AVD-nummer was een volledige fysieke én digitale hernummering voorlopig niet aan de orde, om de snelheid van registratie en fotografie niet in het gedrang te brengen.

1.1.3 Fotografie

De kwaliteit van de fotografie is door het aangekochte materiaal en door diverse ingrepen in de opstellingen sterk verbeterd doorheen het project. Heel wat oude en minder kwalitatieve foto's in de databank, die dateerden van voor het project en waren genomen op de bewaarplaats zelf, zijn vervangen of aangevuld met nieuwe, uniform ogende foto's op een witte achtergrond. Er werden diverse opstellingen gebouwd, naargelang de locatie van de stukken en het verloop van de verhuis, zowel een vaste opstelling in de wagenmakerij en het kasteel als een tijdelijke opstelling in het nieuwe depot in Zwevezele. De stukken werden daarbij voldoende gereinigd van stof en vuil.

Veerle Saey nam zo mogelijk meer dan één foto vanuit verschillende perspectieven van bijzondere stukken of wanneer dit de identificatie kon vergemakkelijken. Er werden geregeld fotografietips uitgewisseld, geïnspireerd op interne richtlijnen van het MOT rond de uniforme positie van object en camera. Zo dient een voorwerp steeds langs dezelfde zijde in werkpositie te worden geplaatst. Er werden modellen voor schaallatten aangeleverd als aanvulling op de fysieke beschrijving. Het gebruik ervan bewees absoluut zijn nut bij de identificatie om de omvang en verhoudingen van een object in te schatten zonder het cijfermateriaal te moeten raadplegen. De foto's met schaalat blijven in de toekomst een meerwaarde bij verder gebruik van het beeldmateriaal.

Indien nodig wijzigde het MOT de volgorde van een serie foto's in het tabblad 'Reproducties' door de meest geschikte foto naar de eerste positie te verschuiven. De meest treffende afbeelding om het voorwerp te herkennen verschijnt daardoor vooraan, zowel in Adlib als op www.erfgoedinzicht.be.

Analoog aan de voorwerpen kan ook elke deelcollectie in de module 'Collectie' voorzien worden van een geschikte foto naar keuze, zoals een representatief voorwerp of een overzichtsfoto. Bij deelcollecties die een afzonderlijke tentoonstellingsruimte in het museum hadden, zoals de loodgieter, kan eventueel een foto van die ruimte toegevoegd worden. Voorlopig is elke collectie op www.erfgoedinzicht.be weergegeven met een gestileerde tekening van een geopende bewaardoos.

Fotografie-opstelling ter beschikking van de collectieregistrator © Provinciebestuur West-Vlaanderen

Foto met schaallat van 10 cm bij record 4420 - Slijpsteenscherper © Provinciebestuur West-Vlaanderen

1.2 Opleiding

Bij aanvang van het project kreeg projectmedewerker Joris Spolspoel een interne opleiding in het MOT. Hij volgde ook een beginnerscursus over de registratie in Adlib, met een bijhorende syllabus als verder hulpmiddel. Deze cursus ging uit van de provincie West-Vlaanderen met projectcoördinator Livia Snauwaert en applicatiebeheerder Christophe Coevoet als lesgevers. Bij deze laatste kon het MOT gedurende het hele project terecht voor inhoudelijke en technische vragen rond de invoer in Adlib.

De projectcoördinator organiseerde een opleiding in het herkennen van schadebeelden voor de medewerkers aan het project, verzorgd door Monumentenwacht West-Vlaanderen (zie verslag en werkfoto's). De collectieregistrator kon de vergaarde kennis in de praktijk omzetten in de tabbladen 'fysieke kenmerken' en 'toestand/conservering' bijvoorbeeld om schade precies te beschrijven. Later tijdens het waarderingsproces hield het MOT met deze informatie rekening bij het bepalen van een waardescore voor het criterium 'fysieke toestand'.

Opleiding schadebeelden © Provinciebestuur West-Vlaanderen

De projectcoördinator en collectieregistrator van de Provincie West-Vlaanderen kregen in het MOT in Grimbergen een rondleiding waarbij de procedures voor de behandeling en invoer van stukken, verhuiswerkzaamheden en depotwerking aan bod kwamen. In het kader van dit project kregen ze een fotografieopleiding door de fotograaf van het MOT rond technische aspecten bij het fotograferen van handwerktuigen, zoals een goede opstelling.

1.3 Werkbezoeken en tijdsschema

Dit eindrapport sluit aan op eerdere tussentijdse verslagen over bepaalde fasen en aspecten van het project, opgemaakt door projectcoördinator Livia Snauwaert en projectmedewerker Joris Spolspoel. Bij het afsluiten van de eerste fase in oktober 2015 werd reeds een voortgangsverslag ingediend. Verschillende activiteiten in het kader van opleiding en naar aanleiding van werkbezoeken zijn eveneens gedocumenteerd met werkfoto's en verslagen, zowel door het MOT als door de medewerkers van de Provincie West-Vlaanderen. Ondanks de fysieke afstand verliep de communicatie tussen beide werkplaatsen vlot via mailcorrespondentie en vooral via periodieke werkbezoeken. Ongeveer maandelijks tot tweemaandelijks vond een contactmoment plaats, waarbij de werkmethode voor de invoer, opmeting en fotografie werd besproken en voorstellen tot verbetering werden gedaan. Ook de afbakening van de ambachtelijke deelcollecties en de volgorde van aanpak van de resterende, ongenummerde objecten op de bewaarlocaties werden daarbij besproken. Tijdens deze werkbezoeken werden ook bijzondere stukken en twijfelgevallen ter plaatse nagekeken wanneer de identificatie op basis van foto's onzeker was.

Identificatie van hamers uit de deelcollectie Smid in de oude bewaarplaats in kasteel Lippensgoed

In oktober 2015 werd een kleine, gemengde deelcollectie in een loods in Zedelgem onder de loep genomen voor de verhuis (zie verslag en werkfoto's). Ongenummerde ambachtelijke stukken werden aangeduid en overgebracht naar Zwevezele voor registratie, zoals verzamelingen rond de steenhouwer en hoefsmid. Bij enkele niet-waardevolle voorwerpen zoals productie in bulk adviseerde het MOT om deze af te stoten uit de collectie.

Controle van de fysieke toestand van een hoefstal aan de galerijen op domein Lippensgoed
© Provinciebestuur West-Vlaanderen

Overzicht op een deel van de karren en wagens in de nieuwe loods in Zwevezele
© Provinciebestuur West-Vlaanderen

Verloop project, opleidingen en bijeenkomsten met het MOT

Aanloop

26 februari 2015	Opdrachtverklaring
12 maart 2015	Goedkeuring opdrachtverklaring
Mei 2015	Aanwerving projectmedewerker

Fase 1 – Opleiding en eerste deel identificatie

5 mei 2015	Beernem – startvergadering met taakverdeling
27 mei 2015	Beernem - opleiding schadebeelden en praktische afspraken registratie
29 mei 2015	Maldegem – CAG contactdag rond collectieregistratie en -beheer
4 juni 2015	Brugge – theoretische en praktische opleiding Adlib-toepassingen
17 juni 2015	Tussentijds verslag – afbakening deelcollecties en praktische afspraken
13 juli 2015	Grimbergen – werkbezoek MOT-sites, overleg en fotografie-opleiding
18 augustus 2015	Beernem – doornemen twijfelgevallen verzameling 'Arthur Vandendorpe'
6 oktober 2015	Zedelgem/Beernem – opzoeken loods, doornemen twijfelgevallen
19 oktober 2015	Beernem – overleg ongenummerde objecten en afbakening CAG-MOT
27 november 2015	Voortgangsverslag fase 1

Fase 2 – Vervolg identificatie en waardering

Tijdens fase 2 van het project werd de lopende registratie in Adlib en de ontsluiting op www.erfgoedinzicht.be verdergezet. Parallel hiermee startte de projectmedewerker het waarderingproces. Voor aanvang werd een stand van zaken opgemaakt en werd afgestemd over de gehanteerde methode en criteria.

15 december 2015	Zwevezele – nieuw depot: afstemming en inkijken twijfelgevallen
17 december 2015	Brugge - overleg en opmaak planning 2016 (fase 2)
5 februari 2016	Brugge - overleg registratie en waardering Beernem – doornemen twijfelgevallen
15 februari 2016	Grimbergen – overleg waardering en afstemming met CAG
10 maart 2016	Beernem – waarderingsoefening met belanghebbenden
6 juni 2016	Beernem – overleg waardering en doornemen resterende workflow
20 september 2016	Beernem – overleg eindfase project Zwevezele – bezoek nieuwe bewaarlocatie, stand van zaken verhuis
November-December 2016	Afronding project – publicatie eindrapport
1 december 2016	Roeselare – studiedag "De hand aan de ploeg. Studiedag registreren, waarderen en herbestemmen van agrarische erfgoedcollecties in West-Vlaanderen"

2 Identificatie en thesauruswerk

De focus van het MOT lag op de identificatie op objectniveau van elk reeds ingevoerd stuk, van zodra Veerle Saey de fysieke beschrijving en fotografie had afgewerkt. Daarbij werd de structuur en inhoud van de thesaurus verbeterd en werden nieuwe objectcategorieën en objectnamen toegekend, met bronvermelding.

2.1 Thesaurus

De invulvelden van het eerste en belangrijkste tabblad 'Identificatie' zijn automatisch gekoppeld aan de bijhorende thesaurus in Adlib, toegepast op de collectie Bulskampveld. Deze heeft doorheen het project een ware metamorfose ondergaan. Honderden onduidelijke termen, dialectwoorden en dubbelen werden vervangen door een precieze, uniforme en herkenbare term. Voor de selectie van geschikte termen kon dit project dankbaar gebruik maken van de principes van het classificatiesysteem voor handwerktuigen en technische uitrusting van het MOT. Een goed uitgebouwde en uniforme thesaurus is primordiaal, met een doordachte combinatie van een objectcategorie met onderliggende objectnamen.

Het MOT heeft daarom de voorbije 35 jaar een uitgebreide poly-hiërarchische thesaurus met ca. 39.000 termen samengesteld die zeer intensief gebruikt wordt, zowel voor de inventarisatie en ontsluiting van de vakbibliotheek als van de voorwerpen. Gezien het om een specifiek toegepaste en gedeelde thesaurus voor de Museum- en Bibliotheekmodule in Adlib gaat, kunnen uit deze woordenlijst uiteraard niet zomaar delen worden overgenomen. Voor elke term uit de thesaurus van het MOT werd telkens goed overwogen of hij geschikt is voor het desbetreffende voorwerp in de collectie Bulskampveld.

Om structuur aan te brengen, koppelt het MOT zoveel mogelijk termen met een semantische connectie aan elkaar via de velden 'broader term' en 'narrower term', hetgeen een hiërarchie of boomstructuur in de thesaurus aanbrengt. Dergelijke verticale hiërarchie bestaat uit gelaagde woordenlijsten. Dit zijn voorbeelden van zo'n verticaal gelaagde reeks:

wagenmakersuitrusting → wagenmakersproduct → wiel
→ onderdeel (wiel) → velg → velgsegment

vervoermiddel → voertuig → voertuig met twee wielen → mallejan

Elke volgende term bevindt zich dus in een diepere reeks dan de vorige. Naast 'velg' staan dus ook 'naaf' en 'spaak' op hetzelfde niveau onder 'onderdeel (wiel)'. In principe is elke relatie in deze structuur semantisch betekenisvol. Het MOT heeft dit systeem zoveel mogelijk aangehouden, ook al vertrok het hier vanuit een bestaande, toegepaste woordenlijst waarvan de meeste termen pas in de loop van het hele project konden worden verbeterd. De thesaurus blijft zeer uitgebreid en moet nog verder opgeschoond en vereenvoudigd worden.

2.1.1 Objectnaam

De objectnaam is de unieke en meest specifieke term voor het object. Hoewel dit veld herhaalbaar is, volstaat bijna altijd één objectnaam. Bij bulkinvoer is uitzonderlijk meer dan één term opgegeven. Allerlei synoniemen, lokale varianten en dialectwoorden werden naar het invulveld 'Andere benaming' overgebracht. Bij termen waarover courant verwarring heerst, maakt het MOT gebruik van de automatische aanpassingsmethode via 'use' en 'used for'. Zo worden dubbele termen vermeden en verschijnt vanzelf de correcte, uniforme term, ongeacht welke versie door de collectieregistrator is ingevuld. Dit is een accuraat middel om de thesaurus verder op te schonen.

Bij het toevoegen van nieuwe termen of het corrigeren van oude, verschijnt een zoomscrem naar de thesaurus. Daarin staat steeds de bron opgegeven. Bij twijfel of onduidelijkheid werd de term uit de thesaurus van het MOT in principe geselecteerd als de meest geschikte. De ultieme scherprechters zijn dan vaak het verklarend woordenboek *Van Dale* en het historisch woordenboek *W.N.T. (Woordenboek der Nederlandsche Taal)*, dat als grootste troef heeft termen te bevatten, die gangbaar waren in de tijd dat de voorwerpen courant in gebruik waren.⁷ Voor 351 objectnamen die een fiche op ID-DOC hebben, werd deze URL steeds in het vrije veld 'bijzonderheden' genoteerd. Elke gekozen term werd bovendien opgezocht in de Nederlandstalige AAT (Art & Architecture Thesaurus) van het Getty Research Institute en het bijhorende conceptnummer werd genoteerd.⁸ Uitzonderlijk is de term of de tekstbeschrijving overgenomen uit het glossarium bij ID-DOC.⁹ De objectnaam werd uiteraard consequent genoteerd in het enkelvoud en in kleine letters.

Alle toegevoegde termen werden samengebracht in een Excel-werkdocument, gerangschikt volgens de bron, respectievelijk in de thesaurus van het MOT, van de AAT,

⁷ W.N.T.: Woordenboek van de Nederlandsche Taal, 's Gravenhage. 1882-.

⁸ 'Art & Architecture Thesaurus', raadpleegbaar op <http://browser.aat-ned.nl/>.

⁹ 'MOT Glossarium', raadpleegbaar op <http://www.mot.be/nl/opzoeken/iddoc/glossarium>.

of in ID-DOC. Met deze afzonderlijke woordenlijsten kan dus gecontroleerd worden welke term nog ontbreekt in welke thesaurus. Tussen haakjes zijn mogelijke inconsequenties vermeld, zoals een foute verwijzing of beschrijving van een bestaande term in de AAT.

Samengeteld komen 236 ingevulde termen overeen tussen het MOT en de AAT. Een meerderheid van 388 termen die het MOT toevoegde, is echter nog niet opgenomen in de AAT. Bijna de helft van die objecten is ook beschreven in een fiche op ID-DOC. De thesaurus van het MOT heeft namelijk thematisch een veel grotere reikwijdte dan ID-DOC, dat focust op handwerktuigen. Een kleiner deel van 164 termen komt zowel voor in ID-DOC als in de AAT. De resterende 72 termen komen zowel voor in de AAT als in de thesaurus van het MOT. Types boorijzers zijn niet in de lijsten opgenomen.

Het MOT maakt soms gebruik van de mogelijkheid om objectnamen aan elkaar te linken via het veld 'related term', wanneer een directe verticale of horizontale link incorrect of verwarrend zou zijn. Dergelijke losse horizontale link is bijvoorbeeld ingevuld tussen 'spakentrekker' en 'spakenmeter'. Beide staan onder verschillende categorieën (wagenmakerswerktuig en wagenmakersmeettuig) maar zijn inhoudelijk wel betekenisvol aan elkaar gelinkt. Dit kan helpen bij toekomstig identificatiewerk en opzoekingen om de gebruiker tot de juiste term te leiden, ook al is die hem geheel onbekend.

2.1.2 Objectcategorie

De toekenning van één of meerdere objectcategorieën vormt de basisstructuur voor de ambachtelijke deelcollectie, ingedeeld volgens ambachtsman en soortnaam en met een doordachte onderverdeling van de uitrusting voor elk beroep. Door specifieke combinaties bekomt men bijvoorbeeld de categorieën smidswerktuig, smidsmeettuig, smidsspantuijg, smidsrecipiënt, smidsmeubel en smidsproduct. Dit maakt gerichte zoekopdrachten en statistieken mogelijk. Vooreerst werden de meeste objecten dus toegekend aan een gebruiker of vakman in het ambacht waarin dat type werktuig courant werd gehanteerd. Dit is niet noodzakelijk gelinkt aan de context (schenker, werkplaats of eigenaar) waaruit het specifieke exemplaar afkomstig is. Bij twee even plausibele objectcategorieën gaf de context van het exemplaar wel de doorslag om te opteren voor een bepaalde gebruiker. Randinformatie is verder verwerkt in de titel en beschrijving of bewaard in één van de vrije velden met 'bijzonderheden'.

Naast de gebruiker werden overkoepelende termen toegevoegd om objecten te kunnen onderscheiden in deelcollecties en statistieken, bij voorkeur naargelang de vorm/soort (beitel, hamer,...) of activiteit (draadsnijgereedschap, soldeeruitrusting, hijstoestel,

weegtoestel, vangtoestel,...). Andere courante gebruiksvoorwerpen buiten een specifiek ambacht kregen vaak slechts één categorie toegewezen, bijvoorbeeld 'huisraad' (60), 'beslag (huis)' (73), 'verwarming' (10) of 'verlichtingsmiddel' (17).

De categorieën 'grondstof' (27) en 'onafgewerkt' (154) bij de klompenmaker en wagenmaker duiden op tussenstadia in het vervaardigingsproces, zoals een ruw stuk hout of een niet uitgeboorde klomp of naafblok. Deze onafgewerkte productie is in de collectie beland als onderdeel van een tentoongesteld vervaardigingsproces of het zijn restanten van demonstraties.

Een volwaardige thesaurus omvat zo honderden thematisch welomlijnde woordenlijsten die direct of indirect verband houden met techniek en ambachten. Minder voor de hand liggend zijn bijvoorbeeld 'overbrenging', 'dierlijke stof', 'behandelingsmiddel' of 'communicatiemiddel'. De thesaurus van het MOT omvat dus een zeer breed spectrum aan termen zodat zelfs buitenbeentjes in de collectie meteen een wetenschappelijke identificatie binnen de juiste categorie toebedeeld krijgen. Zo zijn de objectnamen 'kruisbeeld' en 'heiligenbeeld' automatisch gelinkt aan de correcte categorie 'religieus voorwerp'. Dit is de enige werkbare methode om alle records te overkoepelen en om gerichte zoekacties mogelijk te maken.

Van enkele tientallen beroepsspecialisaties lijken slechts toevallig één of enkele stukken in de collectie beland, zogenaamde **solitaire stukken**, zoals van de riemenmaker, boekbinder, drukker, glazenmaker, lasser of blikslager. Deze telling per gebruiker is echter afhankelijk van hoe diepgaand men ambachten onderverdeelt in specialisaties. Rekent men bijvoorbeeld de houthakker, blekker en houtzager als afzonderlijke ambachten of is het opportuun om overkoepelende termen te hanteren, zoals de hout- of leerbewerker? In de praktijk werd er pragmatisch gekozen om de categorie zo precies en wetenschappelijk mogelijk te benoemen maar bij de titel en beschrijving meer ruimte te laten voor de specifieke gebruikscontext van het stuk. Ook in de waardering zijn de maar liefst 55 specifieke ambachten teruggebracht tot 31 overkoepelende deelcollecties.

2.1.3 Bijzonderheden

Onder de belangrijkste velden in de databank is telkens een vrij veld 'bijzonderheden' voorzien voor bijkomende informatie of opmerkingen om toekomstig beheer aan de records te vergemakkelijken. Zo noteerde de projectmedewerker er specifieke modelnamen, potentiële relaties tussen records of twijfels en voorstellen tot verbetering in de naamgeving.

2.2 Datering en objectgeschiedenis

Het tabblad 'datering' is bij een minderheid van de records ingevuld. De keuze voor een bepaalde tijdsperiode (vb 1850-1950) is bij de meeste werktuigen zeer ruim en arbitrair en dus problematisch, zoals reeds bij aanvang van het project werd verwacht. Het biedt ook weinig inhoudelijke meerwaarde voor de gebruiker. Daarom is het jaartal van vervaardiging of gebruik enkel ingevuld wanneer het duidelijk af te leiden was uit de aantekeningen door de collectieregistrator in 'Opschriften en merken' of uit gedetailleerde herkomstinformatie in het aankoopboek en in het naslagwerk van Luc Devliegheer.¹⁰

Een bijkomend invoerveld dat niet vooraf voorzien was, is de 'plaats', zowel in de objectgeschiedenis als onder vervaardiging. Dit bleek echter vaak een informatieve meerwaarde te bieden bij gepubliceerde stukken, gezien beide velden automatisch op www.erfgoedinzicht.be verschijnen. De contextinformatie stoffeert de weergegeven fiches voor gebruikers die op zoek zijn naar stukken uit een streek, gemeente of zelfs gehucht naar keuze. Ze maakt de fiche visueel sterker naast de doorlopende tekstbeschrijving en bovendien is de inhoud van deze velden letterlijk te doorzoeken via de algemene zoekfunctie. Zo kan een geïnteresseerde in de productie van handwerktuigen in Sheffield relatief snel treffers vinden waar deze stad als plaats van vervaardiging opgegeven is. De meest in het oog springende reeks opschriften is te vinden op de mallen voor velgsegmenten van voertuigen van wagenmakers zoals Couckuyt uit Zwevezele (C) en Goossens uit Sint-Joris-ten-Distel (G). Op deze mallen staan diverse gegevens over de opbouw en het gebruik van het voertuigonderdeel, net als data en informatie over de verschillende afnemers, vaak landbouwers en andere ambachtsmannen uit de streek. Ook schaven en machines bevatten soms inscripties van concrete jaartallen en enkele merknamen en modellen die slechts in een bepaald tijdvak geproduceerd werden.

Record C69 'mal voor kar' met opschrift x *Verstraete* x *hier een kleinen centim bijschrijven voor sicoreibakken op wiel - 7 centim breed*. Opschriften zijn vaak moeilijk leesbaar maar bevatten unieke achtergrondinformatie.

¹⁰ L. Devliegheer, *Landelijk en ambachtelijk leven, Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem, Brugge, 1995.*

3 Beschrijving

3.1 Methode en brongebruik

Het MOT zorgde bij alle 6500 afgewerkte records voor een vrije tekstbeschrijving over het gebruik, de vorm en functie van elk gefotografeerd object. Gezien de diversiteit aan stukken varieert de gehanteerde methode uiteraard sterk. Bijzondere modellen en eerder zeldzame types kregen een zeer precieze exemplarische beschrijving. Bij hoge aantallen vergelijkbare of zeer courante werktuigen volstond het echter eenzelfde tekstbeschrijving in bulk toe te voegen. Denk maar aan mallen, lijstschaven of boorijzers. Een meer algemene tekstbeschrijving is voorzien onder 'scope note' in het zoomscherm van de objectnaam in de thesaurus. Die bespreekt meerdere modellen en is in principe voor alle exemplaren met die objectnaam geldig.

Van 351 gekozen objectnamen voor handwerktuigen was reeds een fiche met tekstbeschrijving in ID-DOC beschikbaar. Deze volstond hier vrijwel steeds als basis voor de beschrijving. Indien nodig werd de tekst aangepast of herschreven voor een breder publiek, dat mogelijk minder vertrouwd is met technisch jargon. Het gaat vaak om lichte nuances, een minder formele en technische zinsbouw of meer praktische weetjes over het gebruik door de vakman in kwestie, de oorspronkelijke eigenaar of schenker van dat specifieke exemplaar. In een te lange tekstbeschrijving voor diverse modellen werd een passage over het juiste model geselecteerd. Elke beschrijving op basis van een ID-DOC fiche eindigt met volgende verplichte bronvermelding: *Bron – 'het MOT, Grimbergen'*, gevolgd door de URL van de fiche tussen haakjes.

Bij heel wat types en modellen, zowel alledaagse als bijzondere, moest echter een volledig nieuwe tekst geschreven worden. Het gaat voornamelijk om termen uit de thesaurus van het MOT, zoals meet- en spantuigen, meubels, recipiënten en sleutels. De projectmedewerker kon hiervoor beroep doen op ca. 40.000 naslagwerken en digitale bestanden in de vakbibliotheek van het MOT. Zo is een uitgebreide reeks handelscatalogi van fabrikanten en verkopers van handwerktuigen gepubliceerd op zijn website.¹¹ Deze afficheren soms specifieke modellen waarvan exemplaren in de collectie Bulskampveld voorkomen. Een selectieve bibliografie is aan het eind van dit rapport raadpleegbaar. Naast de literatuurstudie zijn ook opzoekingen verricht in internetbronnen en binnen- en buitenlandse databanken.

¹¹ *Het Repertorium van de Belgische Handelscatalogi* (<http://www.mot.be/nl/opzoeken/rcb>).

Voor de identificatie van een specifiek exemplaar is geregeld naar een externe bron verwezen in het tabblad 'Documentatie'. Net als de bron voor een objectnaam, worden publicaties er geselecteerd via een zoomschem. Deze link is voornamelijk nuttig voor intern beheer en verder onderzoek en wordt momenteel niet weergegeven op www.erfgoedinzicht.be. In deze lijst vindt men onder meer een reeks technische woordenboeken voor handgereedschappen, bouwkundige termen en historische standaardwerken rond bijvoorbeeld houtbewerking. Ook de geïllustreerde studie van Luc Devliegheer met een bloemlezing van stukken uit de Provinciale collectie Bulskampveld uit 1995 blijft een belangrijke referentie voor de functie en het gebruik van de stukken.¹²

3.2 Titel

De 'titel' bevat steeds de objectnaam en de voormalige ambachtsman of gebruiker van het stuk. Indien deze niet gekend is, werd het meest voor de hand liggende ambacht voor dat type werktuig opgegeven. Verder bestaat de omschrijving uit een tien- tot vijftiental kernwoorden, die trachten de tekstbeschrijving in één zin te vatten. Dit leidt de gebruiker bij zoekacties gericht naar het juiste object of naar stukken die ermee verband houden. Dit kan gaan om de modelnaam, synoniemen, een overkoepelende of alledaagse omschrijving voor de bewerking in infinitiefvorm (solderen, meten, lijmen, ...) of om de naam van de bewerkte stof (hout, leer, ijzer,...) of zelfs de hamer waarmee het stuk doorgaans geslagen wordt (voorhamer, bankhamer, moker,...). Deze kernachtige en toch herkenbare omschrijving moet gerichte opzoekingen in Erfgoedinzicht ten goede komen.

Voorbeelden van zo'n titel zijn:

'Kanthout van een gareelmaker om een siernaad in leder aan te brengen'

'Mangel met bak om linnen en wasgoed te strijken door te persen'

'Klimijzer van een lijnwerker om aan de schoenen en benen te bevestigen om palen te beklimmen'

'Mal uit een wagenmakerij om de contouren van een pompzwengel voor een houten waterpomp af te tekenen'

¹² L. Devliegheer, *Landelijk en ambachtelijk leven, Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem, Brugge, 1995.*

'Stokschaar van een zinkwerker om bladzink met veel kracht door te knippen'

'Domme kracht met vijzel om een voertuig op te heffen voor onderhoud of herstelling'

Een goede titel in een technische collectie bevat dus idealiter de objectnaam en vermijdt vage bewoordingen zoals 'gereedschap', 'werktuig' of 'onderdeel'. De vermelde ambachtsman is in tegenstelling tot de objectcategorie niet noodzakelijk de meest logische gebruiker van het werktuigtype maar is door de context van het exemplaar bepaald. Denk bijvoorbeeld aan '*Schrobzaag van een gareelmaker*'. Deze zaag wordt uiteraard eerder geassocieerd met bepaalde houtbewerkers, maar dit exemplaar werd specifiek door een leerbewerker gebruikt om de houten onderdelen voor het gareel in vorm te zagen.

4 Waardering en selectie

Methode

Om een gefundeerd collectieplan uit te bouwen, is het essentieel om de verschillende deelcollecties te waarderen en de erfgoedwaarde ervan in te schatten. We konden ca. 55 ambachtelijke specialisaties onderscheiden, die samengebracht zijn in een waardering van 31 overkoepelende deelcollecties in een Excel-document in bijlage. Een evenwichtige waarderingmethode uitwerken is niet evident. De omvang en diversiteit van deze deelcollecties dwingt tot pragmatisch en flexibel werken. Het gaat hier eigenlijk om een testcase, pionierswerk volgens een methode die ook het MOT niet eerder gebruikte. Over het eindresultaat kunnen we tevreden zijn, enerzijds door het zorgvuldige registratiewerk door Veerle Saey, anderzijds kreeg het MOT voldoende vrijheid om de indeling en waardering uit te werken, in samenspraak met de projectcoördinator.

Zolang de precieze toekomst van de ambachtelijke collectie onduidelijk is, blijft deze waardering een veeleer theoretische oefening. Bovendien verliep dit werk doorheen de tweede fase van het project parallel aan de registratie en verhuis van de stukken, die pas in december 2016 afgerond is. Het oordeel moest dus geregeld herzien worden wanneer er nieuwe stukken bijkwamen. Het zou ook preciezer en scherper kunnen geformuleerd worden indien bepaalde ballast tijdig uit elke deelcollectie had kunnen worden geschrappt, voor de waardering en zelfs eerder al, voor de tijdrovende registratie op objectniveau.

Er werd afgestemd met CAG, dat eveneens een waarderingsproces op poten zette voor de agrarische deelcollecties en de bespannen voertuigen. Zij opteerden voor een zeer gedetailleerde uitwerking op objectniveau voor een twintigtal criteria. Deze werkwijze was echter niet wenselijk voor de ambachtelijke deelcollecties. Vooreerst is het niet haalbaar om duizenden records op objectniveau te analyseren. Een analyse in detail is nog wel mogelijk voor enkele tientallen karren en wagens maar grote hoeveelheden handwerktuigen kunnen efficiënter samengevoegd en ingedeeld worden. Een waardering op basis van een beperkt aantal criteria op deelcollectieniveau volstaat hier om een goed inzicht te krijgen.

Het MOT opteerde om bij elke deelcollectie vooreerst het aantal geregistreerde stukken en het overeenkomstige aantal objectnamen op te geven. Dan volgt een selectie van **zes parameters**, waarin een aantal gangbare criteria bondig zijn samengevoegd en toegepast op de (West-)Vlaamse context van de collectie. Voor elke parameter wordt een waardescore aan de deelcollectie toegekend in de vorm van een waarderingsletter. Die correspondeert met een waardeoordeel volgens onderstaande criteria. Het gebruik van letters is te prefereren boven cijfers omdat dit kan aanzetten tot het maken van sommen, hetgeen de waardering kan vervormen. De parameters zijn geïnspireerd op de aanbevolen criteria van 'Op de museale weegschaal', een model van de Nederlandse rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.¹³ Uit de zes resulterende waarderingsletters wordt tot slot een algemene waardescore voor elke deelcollectie gefilterd. Die is niet alleen gebaseerd op de zes voorgaande letters maar een algemene beoordeling met de gegevens en expertise die het MOT ter beschikking heeft.

De eerste parameter beoordeelt de **fysieke kenmerken** van de stukken, zoals de compleetheid en fysieke toestand uit het overeenkomstige tabblad, maar ook de authenticiteit. Zijn er onderdelen vervangen of is er schade door materiaalverlies, houtborende insecten of roest? Voor parameter **1** gelden volgende waarderingsletters:

A = zeer goede staat, zeer compleet B = goede staat, grotendeels compleet

C = matige staat, geregeld compleet D = slechte staat, vaak incompleet

Parameters **2** en **3** onder de noemer '**informatieve waarde**' peilen naar de beschikbare achtergrondkennis over de items in de deelcollectie. Enerzijds betreft dit bijkomende **inhoudelijke of contextuele informatie** over de gebruiker, schenker, schenking of plaats van vervaardiging. Is er een duidelijke link met de lokale of West-Vlaamse context? Anderzijds betreft dit de kennis uit de al dan niet aanwezige **opschriften en merken** op de voorwerpen zelf, opgetekend in het overeenkomstige tabblad. Bieden deze inhoudelijke of contextuele informatie over gebruik, datering, oorsprong of ambachtsman? Beide parameters corresponderen met volgende waardescore:

A = zeer veel B = vrij veel C = weinig D = vrijwel geen

¹³ A. Versloot, *Op de museale weegschaal: collectiewaardering in zes stappen*, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Amersfoort, 2013.

De drie resterende parameters betreffen de **thematisch-inhoudelijke** samenhang en de meerwaarde van de deelcollectie voor de bewaring en kennis van het ambacht. Ze bieden ook een sleutel om de tentoonstellingswaarde van de deelcollectie in te schatten. Parameter **4** beoordeelt de ensemblewaarde: de samenhang of verspreiding van de stukken die samen de deelcollectie vormen. Gaat het om grotere gehelen van schenkingen met dezelfde herkomst of veeleer solitaire stukken uit diverse schenkingen?

A = amper verspreid B = enigszins verspreid C= sterk verspreid D= solitaire stukken

Parameter **5** peilt naar de inhoudelijke coherentie en volledigheid. Is de uitrusting van de ambachtsman volledig en zijn de 'typische' modellen en werktuigtypes representatief en samenhangend gedocumenteerd door de aanwezige stukken? De term volledigheid is uiteraard problematisch. Er is getracht een redelijke inschatting te maken met behulp van referentielijsten zoals in literatuur, andere vergelijkbare collecties en de lijsten van gespecialiseerde uitrusting in de thesaurus van het MOT. Het referentiekader is hoofdzakelijk Vlaams. De beoordeling van criteria als representativiteit of volledigheid is dus gemaakt met hun voorkomen in Vlaamse collecties en literatuur als referentie.

A = zeer volledig B = vrij volledig C = eerder onvolledig D = zeer onvolledig

Criterion **6** tot slot peilt naar de inhoudelijke meerwaarde voor onderzoek, de belevingswaarde en zeldzaamheid van de deelcollectie. Wekken de voorwerpen bijzondere interesse op of gaat het om courant bewaarde stukken in openbare collecties? Tonen ze mogelijk een bijzonder aspect van het ambacht, zodat het geheel bijvoorbeeld een meerwaarde kan bieden als opstelling in een tentoonstelling of demonstratie?

A = veel stukken met grote meerwaarde B = enkele stukken met zekere meerwaarde

C = beperkte meerwaarde D = amper meerwaarde

De algemene evaluatie op basis van een waarderingsletter, gaande van een letter A voor de hoogste waardering tot de letter D voor de laagst gewaardeerde deelcollecties, is oriënterend maar niet absoluut. De waardescore is sterk afhankelijk van de hier gekozen criteria. Wanneer men slechts één specifieke parameter onder de loep neemt, kan een deelcollectie die de letter D kreeg toebedeeld evengoed een meerwaarde bieden. Zo kan een solitair stuk zonder veel betekenis binnen de context van deze collectie op zichzelf staand een grote meerwaarde bieden door zijn goede toestand en uniciteit. Omgekeerd

bleken een aantal stukken in bijzonder slechte staat wel een bijzonder aspect of een bepaalde handeling binnen het ambacht te duiden, bijvoorbeeld een vergeten methode om een werkstuk op te meten of vast te spannen. De potentiële wetenschappelijke waarde valt zeker niet zomaar samen met de tentoonstellingswaarde.

Toch laat deze waardering een zekere collectieplanning en voorzichtige selectie toe, afhankelijk van welke deelcollectie men bestudeert. Het is duidelijk dat sommige hoge aantallen courante stukken in slechte staat in aanmerking komen voor herbestemming. Denk maar aan boorijzers, beschadigde wielonderdelen en tientallen vergelijkbare meet- en spantuigen. Wanneer men meer bijzondere of minder courante werktuigen en deelcollecties met solitaire stukken wil herbestemmen, dient men bij elk model in kwestie zorgvuldig na te gaan of het reeds bewaard wordt in andere openbare technische collecties in West-Vlaanderen en de rest van Vlaanderen.

Na overleg werd beslist geen sociaal-maatschappelijke waardering met belanghebbenden op poten te zetten. Gezien de collectie reeds jarenlang niet meer publiek raadpleegbaar was, mogen we er van uit gaan dat het publiek onvoldoende vertrouwd is met de stukken om dergelijke publieke waardering te organiseren, althans binnen de termijn van dit project. In de toekomst kan dit uiteraard wel een optie vormen. In de wetenschappelijke waardering is het lokale belang van de collectie en dan vooral voor bepaalde ambachten met sterke lokale verwevenheid voldoende in acht genomen, voornamelijk in de informatieve criteria 2 en 3 die de herkomstinformatie en achtergrondkennis over de deelcollectie beoordelen.

Bestand 'Collectie' in Adlib

Voor de invoer van 'Collecties' is een specifieke invoermodule gecreëerd in Adlib op basis van het COMETA-model (www.cometamodel.be), die een soort digitale inventaris beoogt. De lijst met gewaardeerde deelcollecties is er integraal overgenomen en de volgnummers komen overeen met dit rapport en de Excel in bijlage. Hoewel deze toepassing nog in de kinderschoenen staat, heeft het MOT de onderliggende records zoveel mogelijk aan deze module toegevoegd in het tabblad 'Nummers|Relaties'. Het eindresultaat in Erfgoedinzicht biedt meer navigatiemogelijkheden voor de gebruiker. De belangrijkste restrictie van dit systeem is dat elk voorwerp voorlopig slechts aan één ander voorwerp of collectie kan worden gelinkt. Je moet dus bij elk voorwerp precies één deelcollectie uitkiezen, zodat heel wat informatie verloren gaat en de collecties onvolledig zijn. Om deze module ten volle te kunnen inzetten, moet het invulveld 'Is deel van' dus ontdudd worden.

Er is geen strikte orde aangehouden in het overzicht van deelcollecties. Een indeling op basis van de bewerkte grondstof is namelijk niet mogelijk, gezien de talloze overlappings waarbij een ambachtsman meerdere grondstoffen behandelt of meerdere categorieën aan een voorwerp kunnen worden toegekend. Toch vertoont de lijst met deelcollecties inhoudelijke, overkoepelende raakvlakken. Hij is namelijk geïnspireerd op de indeling van de tentoonstellingscatalogus van het voormalige museum.¹⁴ Grosso modo komen achtereenvolgens de houtbewerking, metaalbewerking, dakdekking, steenbewerking en leerbewerking aan bod en tot slot een aantal categorieën buiten een specifiek ambacht, zoals huisraad en haardgerei.

Waardering

Wat volgt in dit hoofdstuk is een globale maar bondige beschrijving en waardering op deelcollectieniveau. Voor elk ambacht wordt eerst de kern van de verzameling omschreven, zoals courante werktuigtypes met de meeste exemplaren achter hun naam. De vermelde aantallen vormen meestal het totaal ter beschikking in de hele collectie, waarbij elk type waar mogelijk slechts aan één deelcollectie is toegewezen. Vervolgens worden de positieve aspecten of onderdelen met een bepaalde meerwaarde opgelijst en tot slot volgen enkele kritische aandachtspunten. Essentiële of uitzonderlijke stukken krijgen een speciale vermelding. Soms wordt verwezen naar solitaire stukken uit een andere deelcollectie of uit het registratiedeel van CAG, indien ze betekenisvol zijn om de volledigheid van het bewaarde ambacht binnen de collectie correct in te schatten. Zo wordt bijvoorbeeld het door CAG geregistreerde lizijzer van een kuiper hier mee in de waardering opgenomen om de volledigheid van de deelcollectie 'kuiper' naar waarde te schatten.

Record WA035 - Naambord van een wagenmaker uit Sint-Joris-ten-Distel
© Provinciebestuur West-Vlaanderen

¹⁴ Provincie West-Vlaanderen, *Bezoekersgids Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem. Landbouw-, ambachten- en karrenmuseum*, Brugge, 2000.

4.1 Wagenmaker

2256 records, 157 objectnamen

De wagenmakerij is de grootste en meest in het oog springende deelcollectie in de collectie Bulskampveld, op de karren en wagens na. Het neemt een belangrijk deel in, zowel qua fysieke omvang als in de statistieken. Ongeveer een kwart van het totaal aantal recordfiches is specifiek toegekend aan dit ambacht. Heel wat smidsuitrusting en diverse andere categorieën hebben raakvlakken met de activiteiten in de wagenmakerij. Wanneer men ook rekening houdt met het registratiedeel bij CAG, dat voor een belangrijk deel uit productie van de wagenmaker bestond, zowel karren en wagens als landbouwuitrusting in hout, dan is veruit meer dan de helft van de gehele collectie direct of indirect verbonden aan dit ambacht. Deze deelcollectie was overzichtelijk gepresenteerd in de wagenmakerij in de galerijen op domein Lippensgoed-Bulskampveld, inclusief essentiële onderdelen zoals een uitgegraven wielput in de vloer. Dat de wagenmakerij niet meer in situ tentoongesteld wordt, heeft zijn impact op verder beheer.

Algemene evaluatie	A
<i>Kern</i>	volwaardige representatieve uitrusting grote aantallen van onder meer mallen, schaven, boren en productie
<i>Meerwaarde</i>	belevingswaarde en herkomstinformatie over lokale wagenmakers onderzoekswaarde goede fysieke toestand
<i>Aandachtspunt</i>	onderscheid tussen algemene houtbewerking en specifieke uitrusting kunstmatig onderscheid met smidsuitrusting overdaad aan courante, nagenoeg identieke werktuigen aanpak van houtborende insecten

De deelcollecties van de wagenmakerij zijn sterk verdeeld over allerlei schenkingen, zowel uit de directe omgeving; Oedelem (2x), Sint-Joris-Ten-Distel, Zwevezele, Egem en Erkegem, als uit het Brugse; Varsenare, Sint-Michiels-Brugge, Sijsele, Koolkerke, maar ook verspreid uit het zuiden van de provincie; Rollegem-Kapelle, Beveren-Leie, Bikschote, Proven, Vinkem en Menen.

De wagenmakerij was een pleisterplaats in een dorpsgemeenschap, waarrond ook andere ambachtlieden zich installeerden. Vandaar de overlapping in deze deelcollectie met onder meer de smids-, houthakkers- en houtzagersuitrusting. Dit zijn trouwens activiteiten die de wagenmaker vaak zelf uitvoerde, zoals het uitzoeken en rooien van geschikte bomen en het vervoeren en verzagen van grondstoffen voor in zijn atelier.

Soms waren de wagenmaker en smid buren of werkten ze in een gezamenlijk atelier. Het wielbeslag en andere metalen productieonderdelen werden vaak in de wagenmakerij zelf aangebracht.

Gezien het ambacht een brede lading dekt, is geopteerd om de waardering bevattelijk te houden door naast een algemene evaluatie zes betekenisvolle gehelen te onderscheiden. Resterende benodigdheden die verband houden met de wagenmakerij zijn opgenomen onder varia in 4.1.G.

4.1.A Wagenmakerswerktuigen

661 records, 59 objectnamen

Algemene evaluatie

A

Kern

courante handwerktuigen houtbewerking, houtdraaiers- en houthakkersuitrusting

avegaar (145), schaven (111), zagen (67), hak- en schietbeitels (61), boorijzers (40), boogschaaf (21) en andere schaven (90), trekmesen (29), trekzaag (20)

Meerwaarde

diversiteit aan handwerktuigen toont complexiteit vervaardiging wiel naafboor (28), moker (9), ringsleutel voor wiel (7), naafguts (6), bandhaak voor wiel (6), banddraaghaak (5), voorhamer (4), spakentrekker (4)

Aandachtspunt

teveel exemplaren van courante werktuigen houtbewerking

Nagenoeg alle typische handwerktuigen van de wagenmaker zijn aanwezig in de collectie, vooral werktuigen om de naaf uit te draaien, hakken en boren, het wiel samen te stellen en om wielbeslag aan te brengen of af te nemen. Door de complexiteit van het vervaardigingsproces van een wiel is bijna elk soort werktuig goed vertegenwoordigd. Elke handeling diende men precies en met het geschikte werktuig uit te voeren. Opvallend groot is het aantal boren en beitels om gaten in de naaf te maken. De inhoud en omvang, in combinatie met andere categorieën zoals de mallen, maakt deze deelcollectie vrij uniek in Vlaanderen. In de schenkingen van wagenmakers bevinden zich ook talrijke courante handwerktuigen voor houtbewerking, waaronder meer dan honderd schaven. Enerzijds zijn er de geëigende types voor de vervaardiging van een wiel, zoals de typische boogschaaf. Anderzijds gebruikt de wagenmaker een hele reeks boren en schaven voor andere essentiële onderdelen van een houten voertuig, zoals de karrenbak, de borden en het houten onderstel of de bak van een kruiwagen. Deze werktuigtypes zijn niet te onderscheiden van die van andere houtbewerkers zoals de schrijnwerker en timmerman.

Record C130 – Naafboor van een wagenmaker uit Zwevezele

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.1.B Meubels en machines wagenmakerij

25 records, 11 objectnamen

Algemene evaluatie

B

Kern

werkmeubels, boor- en zaagmachines voor volwaardig atelier

Meerwaarde

driepikkels, langgatboormachines

Aandachtspunt

samenbrengen van werkbanken met toebehoren

In de wagenmakerij bevond zich een reeks boor en- zaagmachines voor houtbewerking, zoals een lintzaag en vlakschaafmachine. Van de drie langgatboormachines om in velgsegmenten te boren, zijn er twee metalen en één houten exemplaar bewaard. Metalen machines deden ten tijde van de mechanisering hun intrede in de meeste professionele wagenmakerijen, dus de aanwezigheid ervan specifiek in deze deelcollectie is gerechtvaardigd. Vier karakteristieke exemplaren zijn bewaard van de driepikkel, een bijzonder werkmeubel waarop de wagenmaker het wiel legde om de velg rond de spaken te trekken. Deze zelfgemaakte meubels zijn helaas in niet te beste staat. Het verband tussen sommige werkbanken en werkmeubels en allerlei onderdelen en toebehoren is niet altijd meer duidelijk. Sommige stukken zijn onvolledig. Enkele toestellen zoals slijp- en wetwerktuigen en buig- en perstoestellen behoren strikt genomen tot de werktuigen. Ze zijn echter een mooie aanvulling op de machines, werkmeubels en recipiënten, om een volwaardig atelier te kunnen reconstrueren.

Records J1 en 582 – langgatboormachines uit Proven en Oedelem; G227 - Spakenklem uit Sint-Joris-ten-Distel
© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.1.C Wagenmakersspantuigen

38 records, 13 objectnamen

Algemene evaluatie **B**

Kern spantuigen om onderdelen en werktuigen vast te klemmen:
lijmschroef (41), ketelklem (20), bankhaak (7)

Meerwaarde bankklem voor stelen WA5, spakenklemmen, zaagzetklem H106

Aandachtspunt aanpak van houtborende insecten

Gezien de wagenmaker zowel houten onderdelen als metalen beslag in handen krijgt, gebruikt hij naast lijmschroeven ook ketelklemmen. Dat zijn klemmen om metalen voorwerpen te bevestigen, in allerlei formaten en modellen. De weinige spantuigen die eigen zijn aan de wagenmaker, dienen om onderdelen in bewerking vast te klemmen op een werkmeubel. Zo zijn er de diverse spakenklemmen waarin hij een langwerpige stuk hout met trekmesen snijdt tot een spaak. Zeldzamer zijn de bankklem voor stelen en het losse model van de zaagzetklem, die beiden op een werkbank worden vastgezet met een schroef of bankhaak.

4.1.D Wagenmakersmeettuigen (uitgez. mallen) 70 records, 13 objectnamen

Algemene evaluatie	A
Kern	courante houtbewerkersmeettuigen diktepasser, kruishout, winkelhaak, verstekhaak, zwaaihaak
Meerwaarde	gespecialiseerde en regionaal gebonden meettuigen, enkel voor wagenmaker: spakenmeter (12), verdeelschijf voor spaakgaten (3) futselplank (6), stokpasser (5), meetwielkje (4), afschrijfhout (4)
Aandachtspunt	functie en gebruik vereist soms verder onderzoek wagenmakerspasser ontbreekt

Voor de wagenmaker zijn specifieke meettuigen onmisbaar om de verschillende wielonderdelen nauwkeurig op elkaar te laten aansluiten, in een geschikte hoek die gewicht afleidt en stevigheid garandeert om het hout niet te doen barsten. Hetzelfde geldt voor het afmeten van de naaf- en wielomtrek voor het smeden en aanbrengen van beslag. Van het meetwielkje zijn drie metalen en een houten exemplaar bewaard. Enkele types meettuigen bieden volop ruimte voor verder onderzoek, zoals het gebruik van de spakenmeter, futselplank, boormal, verdeelschijf voor spaakgaten en het afschrijfhout. De meeste dienen om contouren, afstanden en hoeken exact te meten en controleren. De talrijke mallen worden hieronder afzonderlijk besproken.

Record H28 - Meetwielkje (wagenmaker) uit Oedelem

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.1.E Mallen wagenmakerij

1035 records, 26 objectnamen

Algemene evaluatie **A**

<i>Kern</i>	<u>voertuigonderdeel</u> : mal voor velg (707), mal (136), mal voor kar (36), mal voor pen (33), mal voor wagen (24), mal voor kruiwagen (20), mal voor spaak (11), mal voor sjees (2) <u>landbouw</u> : mal voor ploeg (18), mal voor eg (8), mal voor beerbak,... <u>andere</u> : mal voor gareel (14), mal voor knecht (wagens), mal voor draagberrie, mal voor hijsblok,...
<i>Meerwaarde</i>	kansen voor onderzoek wegens diversiteit van lokale productie wisselwerking met werktuigen en productie achtergrondkennis uit opschriften
<i>Aandachtspunt</i>	hoge aantallen en omvang mallen niet onderschatten, thesauruswerk door talrijke (dialect)benamingen voor wagenonderdelen

De omvangrijke verzameling mallen behoort uiteraard ook tot de meettuigen maar ze is voldoende groot om op zichzelf als een volwaardig geheel beoordeeld te worden. Bijzonder aan de collectie Bulskampveld is dat voor de vervaardiging van een bepaald onderdeel vaak zowel de werktuigen, de authentieke mal als een afgewerkt voorbeeldproduct van dat onderdeel bewaard zijn. Het ambacht wordt vaak vereenzelvigd met het complexe en gespecialiseerde vervaardigingsproces van wielonderdelen en de samenstelling tot een wiel. Meer dan twee derde van de mallen dient als model om velgsegmenten te vervaardigen en ook de andere wielonderdelen zijn goed vertegenwoordigd, zoals spaken en spaakpennen.

Reeks mallen voor velgsegmenten uit de wagenmakerij, met barcodelabel © Provinciebestuur West-Vlaanderen

De wagenmaker produceerde echter ook diverse onderdelen voor het houten geraamte van voertuigen. Door het samengaan van kennis, ervaring en de geschikte infrastructuur, grondstoffen en tuigen, werd hij zeer vaak gevraagd voor andere klussen. Gezien de hoge kostprijs van een nieuw transportmiddel, stond hij niet alleen in voor de vervaardiging maar ook de herstelling van allerlei gebruiksvoorwerpen voor ambachtsmannen in de omgeving, zoals vervoermiddelen, draagmiddelen en handwerktuigen voor de landbouw en wegebouw, evenals allerlei andere houten onderdelen. Deze diverse nevenactiviteiten lieten mallen en afgewerkte producten na in de schenkingen, van houten onderdelen van landbouwtuigen (beerkar, ploeg, eg, zichtsteel, staart zaaimachine) over courante handwerktuigen (bijlsteel, schopsteel, spanzaag, spadeboom) tot zeer specifieke houten productieonderdelen voor andere vaklui (gareelknippel). Vaak licht het opschrift of een bemerking onder 'bijzonderheden' een tip van de sluier over de precieze functie van de mal. Van zo'n 150 mallen is echter nog niet met zekerheid uitgemaakt met welk onderdeel ze overeenkomen. Het bepalen van de correcte wetenschappelijke benaming voor de talrijke wagenonderdelen vormt nog een uitdaging.

4.1.F Productie wagenmakerij

413 records, 25 objectnamen

Algemene evaluatie

B

Kern

diversiteit aan onderdelen: velgsegment (91), spaak (90), houten eggentanden (71), wiel (37), naaf (30), steel en handvat van zicht (14)

metalen beslag voor wielonderdelen:

naafring (50 ex.), wielband (13 ex.) naafbus (10 ex.), luns (3), as (4)

onafgewerkt/grondstof: houtblok voor wielnaaf (8)

Meerwaarde

herkomstinformatie opschriften, onderzoekswaarde regionale types voorbeelden van afgetekende grondstof: houtblok voor wielvelgen, houtblok voor gareelknippel, lamoen

Aandachtspunt

overbodige, beschadigde en intussen vervangen onderdelen afvoeren minder diversiteit aan losse productieonderdelen dan aan mallen

De talrijke wagenmakersproducten illustreren de diversiteit van het beroep, naar analogie met de mallen. Naast deze verzameling van 413 losse stukken uit de wagenmakerij dient men immers ook de grote productie van landbouwuitrusting en de bespannen voertuigen in rekening te nemen. Sommige stukken in goede fysieke toestand zijn geschikt voor een opstelling in een tentoonstelling, in combinatie met de bijhorende types machines en de meubels waarop ze vervaardigd werden. Denk maar aan de onafgewerkte houtblokken met daarop afgetekende onderdelen. Daarmee kan men

bijvoorbeeld het gebruik van de raamzaag illustreren. Ze tonen mooi de verschillende houtsoorten die werden aangewend, eigen aan dat specifieke onderdeel, zoals olmenhout voor de naaf en velg, kurkdroge acacia, es of eik voor de spaken en essenhout voor een gareel. Voor tientallen andere restanten van productie dient een grondige selectie zich op, wegens de dermate slechte fysieke toestand en het grote aantal beschadigde en intussen vervangen onderdelen, zoals gebarsten wielnaven. Het metalen beslag voor voertuigonderdelen is deels in bulk geregistreerd. Vandaar dat het aantal hierboven in exemplaren is uitgedrukt in plaats van in records.

4.1.G Wagenmakersbenodigdheden, -recepten en -varia 20 records

Deze restfractie uit de wagenmakerij bevat inhoudelijk interessante stukken die echter niet tot één van de voorgaande categorieën behoren. Het gaat om onderdelen die niet weg te denken zijn uit de inrichting van het atelier van een wagenmaker, zoals de wielput met houten kader, rekken, houders en gevulde gereedschapskoffers om allerlei benodigdheden op te hangen of weg te bergen. Er is ook schildersuitrusting bewaard, zoals lettersets, een looper met wrijfstenen en tempermes, om het hout van een afgewerkt product te schilderen. Bijzondere stukken met herkomstinformatie zijn het naambord WA035 en de identificatieplaat CL128.

4.2 Pompboorder 123 records, 26 objectnamen

Algemene evaluatie	B
<i>Kern</i>	diverse formaten pompschulpboor/pomplepelboor (40) met verlengstuk (9) of verbreding (3), kruk van pompboor (6) klamp (21), pomphaak (8) voorbeelden van productieonderdelen: pompemmer/pompslot (19)
<i>Meerwaarde</i>	combinatie van booropstelling met boorijzer-verlengstuk-kruk productieonderdelen, houthakkerswerktuigen
<i>Aandachtspunt</i>	verspreide en solitaire stukken, teveel dubbels

De uitrusting van de pompboorder is opvallend uitgebreid en volledig. Drie vierde bestaat uit werktuigen, waaronder een reeks boorijzers van diverse breedte en lengte met kruisvormige krukken, verlengstukken en verbredingen voor het uitboren van een drie tot vijf meter lange stam. Daarnaast zijn er allerlei onderdelen voor de booropstelling met schragen, bijzondere S-vormige krammen en een richtsnoer, evenals enkele houtzagerswerktuigen en draagmiddelen om de stam te bewerken en hanteren. Meer dan de helft van de stukken behoort tot de schenking Vandendorpe.

Het ambacht is hier niet toevallig net na de wagenmaker opgenomen, omdat het vaak als nevenactiviteit of bijberoep werd beoefend. Er zijn namelijk sterke gelijkenissen tussen het uitdraaien van de naaf en pomponderdelen en tussen het stelselmatig uitboren van het naafgat en het pomplichaam. Schenkingen van wagenmakers in de regio bevatten dus dergelijke uitrusting en pomponderdelen, zoals die van een vakman uit Sint-Joristen-Distel (G). Deze zijn steeds voorzien van herkomstinformatie.

Record G224 Pompschulpboor met verbreding
© Provinciebestuur West-Vlaanderen

Er kwam vaak metaalbewerking aan te pas om een pomp te vervaardigen. Bij de bouw en het onderhoud van metalen pompen was de loodgieter niet zelden betrokken, zodat ook enkele onderdelen voor waterpompen bij de productie van die ambachtsman opduiken. Een reeks van achttien records met pomponderdelen is deels in bulk ingevoerd. Ze kan aan een strenge selectie onderworpen worden, waarbij solitaire stukken en pompemmers en pompsloten in slechte staat kunnen afgevoerd worden.

4.3 Schrijnwerker en timmerman

1503 records, 86 objectnamen

Algemene evaluatie

B

Kern

Handwerktuig: boortuigen (157), beitels (116), schroevendraaier (50), kruishout (46), schrijnwerkersguts (43), zagen (40), schraapstaal (24), raspen en vijlen (23), zaagzetuistrusting (21), fretboor (14), (houten) schrijnwerkershamer (14), afschrijfpunt (11), drevel (11), timmermansguts (9), timmermansdissel (8), klauwhamer (7), timmermansbijl (5), koevoet (5), draadsnijgereedschap voor hout (5) toogijzer (4), toognagel (4), beslagbijl (3), nageltrekker (2)

meettuig: winkelhaak (26), zwaaihaak (18), verstekhaak (16), libel (10) schuifmaat (3), verstekhout (3), verstekbakje (2)

spantuig: lijmschroef (41), verstekkleem (14), verstekblok (3)

recipiënt: gevulde gereedschapskoffers (12), lijmpot (12)

Meerwaarde

GA-schenking: fysieke toestand, authenticiteit en opschriften

belboor (7), afbiljoenschaaf (4), boutdrevel (4), troffelzaag (4), bankstop (3), zitboor (2), riemenspanner (2), verstekbak (2), vloerdrijver, scharnierbeitel, slotgatbeitel, deurpers, nietmachine, parketvloerschraaper, penijzer, plakhamer, riffelrasp

Aandachtspunt

zeer veel gelijkaardige stukken: boor(ijzers), schaven, beitels, ...
aanpak van houtborende insecten

Deze deelcollectie combineert de timmerman, die instaat voor houten constructiebouw zoals aan het gebinte van een huis, met de schrijnwerker, die veeleer fijne onderdelen zoals deur- en raamwerk en meubels vervaardigt. In West-Vlaanderen spreekt men vooral van de timmerman. Naast deze specifieke en toch moeilijk af te bakenen uitrusting, bevat ze ook meer alledaagse werktuigen van houtbewerkers. Van de vloerder zijn de typische vloerdrijver en parketvloerschrapper opgenomen.

Interessante schenkingen uit de nabije omgeving van Lippensgoed-Bulskampveld zijn afkomstig uit Sint-Joris-Ten-Distel, Sint-Andries-Brugge, Beernem (BU), maar verder ook uit Zomergem (NA), Izenberge (VE) en Leisele (PA). Onvermijdelijk is er ook overlapping met schenkingen van wagenmakers, die evengoed de houten timmermanshamer, rechte timmermansdissel of scharnierbeitel hanteren.

Tot deze deelcollectie behoren maar liefst 1334 werktuigen. Bij de zaagzetuitrusting horen opmerkelijke modellen van spantuijgen. Interessant zijn de recipiënten (24) waarin gereedschap is opgeborgen, zoals twee karakteristieke gereedschapszakken van de schrijnwerker, vervaardigd uit tapijstof met draagriemen uit rolluiklint. Verder zijn stukken opgeborgen in een dozijn gevulde gereedschapskoffers, voorzien van compartimenten en houten schotten, bijvoorbeeld om de talrijke schaven rechtop te kunnen plaatsen.

Record 4612 – Gereedschapszak van een schrijnwerker, vervaardigd van tapijstof met draagriem in rolluiklint

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

Gezien het groot aantal vergelijkbare en courante stukken, is er veel ruimte voor selectie in deze deelcollectie. Met valabele criteria als toestand, onvolledigheid, het ontbreken van herkomstinformatie of een inhoudelijke meerwaarde kan men reeds heel wat beitels, boren, zagen, vijlen en vooral schaven herbestemmen.

Record 4623 – Sponningschaaf

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

Schaven

Een van de meest voorkomende soorten handwerktuigen in collecties en schenkingen van houtbewerkers zijn de schaven, zowel specifieke modellen die aan één ambacht kunnen worden toegekend als zeer algemeen verspreide types die iedereen in huis had. Voor schrijnwerk aan deuren, ramen en vloeren komen heel wat types in aanmerking, waarvan alleen de afbiljoenschaaf en sommige afwijkende modellen eerder zeldzaam zijn. Een opvallend goed bewaarde schenking met mooi vormgegeven en authentieke schaven met opschriften en jaartallen is de GA-reeks van verschillende generaties houtbewerkers Galliaert. Losse schaaftbeitels zijn ondergebracht in schaaftonderdeel (75). In de collectie komen slechts twee metalen Stanley-schaven voor, beide zijn het verstelbare boogschaven. Dit is een overzicht van de types met houten schaaftblok:

lijtschaaf (206)	holle en bolle schaaft (176)	groefschaaft (62)
boorschaaft (59)	messingschaaft (51)	blokschaaft (49)
boogschaaft (32)	veerploeg (29)	sponningschaaft (25)
dubbele ploegschaaft (25)	reeschaaft (27)	nootschaaft (21)
voorloper (17)	overzijboorschaaft (14)	enbreveerschaaft (11)
bossingschaaft (9)	puntschaaft (7)	grondschaaft (7)
overzieschaaft (6)	steilblokschaaft (4)	afbiljoenschaaft (4)
schaaft voor zwaluwstaartverbindingen (3)		

4.4 Houtdraaier

133 records, 16 objectnamen

Algemene evaluatie	B
Kern	houtdraaibank met onderdelen, diverse draaiersgutsen (25), draaiwerk (47), diktepasser (54), gladbeitel (11)
Meerwaarde	slijpsteen voor gutsen, draaihaak (3), spitsbeitel
Aandachtspunt	combinatie van houtdraaibank met beitels aangewezen veel productie (draaiwerk) en gelijkaardige beitels/vijlen

Deze deelcollectie behoort nagenoeg volledig tot de schenking Vandendorpe. Er zijn veel exemplaren bewaard van courante schroevendraaiers, vijlen en vooral draaibeitels, waarvan de houtdraaier een heel arsenaal hanteerde. Daarnaast is er overlapping met de wagenmaker en pompboorder, gezien zij bepaalde onderdelen aan de houtdraaibank vervaardigden, zoals de wielnaaf en het pompslot. Slechts enkele types handwerktuigen zijn eigen aan dit ambacht, zoals de draaiersguts, gladbeitel, draaihaak en spitsbeitel, allen aanwezig in de collectie. Record AV0761 toont een bijzondere vijfzijdige draaibeitel met zijdelingse snede. De slijpsteen AV0906 voor twintig formaten van de guts is interessant en zeldzaam. De activiteit van de houtdraaier en het precieze effect van zijn handwerktuigen kan men best illustreren in combinatie met een houtdraaibank zelf. Het aanwezige exemplaar dient net als vergelijkbare werkbanken bij de wagenmaker opnieuw correct gemonteerd te worden, zodat belangrijke onderdelen en toebehoren zoals centers en meenemers niet verloren gaan. De correcte benaming van elk van deze onderdelen vormt nog een uitdaging.

Record AV0906 - Slijpsteen voor gutsen

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.5 Houtsnijder

32 records, 5 objectnamen

Algemene evaluatie	D
<i>Kern</i>	beitels: houtsnijdersguts (24), V-vormige houtsnijdersguts (3)
<i>Meerwaarde</i>	schuine beitel, diversiteit aan modellen houtsnijdersguts
<i>Aandachtspunt</i>	fysieke toestand, weinig belevingswaarde, teveel gelijkaardige gutsen geen volwaardige productie zoals bij houtdraaier

Net als de houtdraaier behoort deze deelcollectie tot de schenking Vandendorpe, behalve enkele solitaire stukken van andere houtbewerkers. Ze bestaat nagenoeg enkel uit beitels en heeft minder belevingswaarde bij gebrek aan andere soorten werktuigen, zoals messen of raspen. De schuine beitel AV0763 is wel een zeldzaam handwerktuig. De fysieke toestand van de stukken is eerder matig. Bij de beitels is het hecht vaak overlans gespleten door verkeerd gebruik en ze vertonen schade door houtborende insecten. Ook roest en schimmels komen hier in mindere mate voor. Men kan een selectie uit deze deelcollectie eventueel behouden als aanvulling op de houtdraaier.

Record NA42 - Houtsnijdersguts uit Zomergem

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.6 Houthakker en houtzager

92 records, 29 objectnamen

Algemene evaluatie	B
<i>Kern</i>	handwerktuigen, spantuigen, draagmiddelen aks (16), kloofwig (21), klamp (21), brandhoutzaag (7), kraanzaag (6), schilschop (6), kanthaak voor stam (5), houtdraaghaak (4), palter (4), boomrits (3), handhaak voor hout (3), kortzaag (2)
<i>Meerwaarde</i>	herkomst vaak gekend bijzondere exemplaren: blesbijltje, stempelhamer, kanthaak
<i>Aandachtspunt</i>	sterk verspreid aangetroffen, voornamelijk afkomstig van wagenmaker, pompboorder en klompenmaker minder courante stukken zijn steeds solitair

Deze deelcollectie is een bonte verzameling van handwerktuigen, spantuigen, draagmiddelen en klimuitrusting. Ze is hier enigszins kunstmatig samengesteld met stukken uit verschillende schenkingen en van andere ambachtsmannen die hout hanteerden en vervoerden, voornamelijk de klompenmaker en wagenmaker. Zo zijn de drie bewaarde boomritsen afkomstig van wagenmakers. Ook de pompboorder hanteert verschillende draagmiddelen en hijstoestellen, wil hij een boomstam van drie à vijf meter of langer naar de geschikte locatie verplaatsen en op de juiste hoogte en positie op schragen brengen om deze uit te boren.

Gezien diverse facetten van het bewerken en vervoeren van de grondstof aan bod komen in de collectie, was het interessant deze tuigen als geheel te analyseren. Toch hebben de stukken vaak meer waarde binnen de verzameling van een gespecialiseerd houtbewerker waar ze door hun schenkingsnummer toe behoren. Bij de herkomst is vaak de directe omgeving van Beernem en omstreken opgetekend. Bij de solitaire stukken zitten enkele mooie of voor Bulskampveld unieke exemplaren van de topbijl, kanthaak voor stam, stokwig, schietwig, stempelhamer (AV1283) en het blesbijltje (AVD2218).

Enkele interessante stukken zijn toegewezen aan specifieke beroepen zoals de lijnwerker, met de kikker voor kabels (1150) en twee paar klimijzers (1345, VP25). Verder is er één blekijzer van een blekker bewaard (1136), een handwerktuig om een eiken boomstam van schors en bast te ontdoen.

Record 1150 – Kikker voor kabels uit Torhout © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.7 Klompenmaker

288 records, 38 objectnamen

Algemene evaluatie	A-B
<i>Kern</i>	zeer volledige uitrusting, 15-tal types specifiek eigen aan dit ambacht <u>handwerktuigen</u> : klompenmakersboor (38), -rits (6), -hakbijl (5), -guts (5), -dissel (4) en -hamer (2), verschillende types messen (68): zoolmes (22), teenmes (15) krammes (12), veegmes (6), kloofmes (5), hielmes (4), hielafroendmes (4) <u>meettuigen</u> : mal voor klompsloefjes (26), klompenmakersmaat (4) <u>productie</u> : diverse klompen (83)
<i>Meerwaarde</i>	belevingswaarde, volledige uitrusting met voornaamste meubels geschikt om allerlei bewerkingen te tonen slechts enkele types werktuigen ontbreken
<i>Aandachtspunt</i>	hoge aantal klompen, deels afgewerkt onvolledige messen en boren elders reeds vrij courant bewaard

Meer dan de helft van deze omvangrijke deelcollectie bestaat uit de typische handwerktuigen van de klompenmaker. Enkel het model van het boordmes (3) is minder courant. De enkele aanwezige werkmeubels zijn weliswaar niet in beste staat maar toch waardevol en zelfs onmisbaar om de verschillende fasen van het ambacht te kunnen illustreren, in combinatie met de rest van de uitrusting. Het zagen en kloven van een geschikt stuk boomstam met een bepaalde diameter tot zoveel mogelijk kleinere houtblokken om verder tot klompen te bewerken, vereiste efficiëntie en vakkennis. Daarom trok de klompenmaker net als de wagenmaker voor de bevoorrading van zijn hout zelf het bos in, of hij vervoerde een aangekochte boom zelf van de leverancier naar zijn atelier. Deze verzameling bevat daardoor enkele houthakkers- en houtzagerstuigen. Verder bestaat de deelcollectie voor een derde uit voorbeelden van klompen in verschillende formaten en modellen voor man, vrouw en kind. Zes daarvan zijn afgedankte exemplaren, hergebruikt als gereedschapsbakje in werkplaatsen. Twee derde behoort tot de schenking Vandendorpe, verzameld uit persoonlijke interesse. Andere schenkingen zijn afkomstig uit Assebroek (VP-24), Zarren-Werken (13) en Moorsele (17).

Er zijn ongetwijfeld vergelijkbare collecties over de klompenmakerij bewaard maar de inhoudelijke coherentie en volledigheid, met essentiële meubels en handwerktuigen, maakt de balans positief. Slechts enkele types ontbreken, zoals het groefkrammes, de voorboor en knopsteker. Herbestemming lijkt wel aangewezen voor een deel van de klompproductie en vooral voor tientallen onvolledige en beschadigde handwerktuigen

met veel exemplaren, zowel losse boorijzers en krukken om een klompenmakersboor samen te stellen als messen zonder steel of handvat.

Record 4319 - Krammes met bank

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.8 Kuiper

128 records, 41 objectnamen

Algemene evaluatie

B

Kern

meeste stukken zijn specifiek eigen aan dit ambacht:
verschillende modellen van trekmesen (53), spon (19), sponboor (7),
kuipersdissel (7), kuipwindas (5), krooszaag (5), hoepelhaak (5),
hoepeldrijver (5), kuipersrits (4), kuipersbijl (3), kuipersboogschaaf (2)

Meerwaarde

groot deel vervaardigingsproces in uitrusting weerspiegeld,
verschillende varianten van eenzelfde type werktuig

capsuleklopper, staarttrekmes, strijkschaaf, roeistok

Aandachtspunt

veel geschilderde stukken
enkele types ontbreken

De kuiper vervaardigde kuipen, tonnen en andere recipiënten in hout. Grote delen van het vervaardigingsproces zijn in de collectie weerspiegeld, zowel passers en werktuigen voor de bewerking van het hout tot duigen, als werk- en spantuigen voor het samenstellen ervan. Een ruime meerderheid van de veertig aangetroffen objecttypes is eigen aan dit ambacht. De kuiper maakte dan ook gebruik van heel wat gespecialiseerde handwerktuigen. Slechts enkele ontbreken voor een volledige uitrusting, zoals de bodemhamer, duigenhouwer en veerpasser. Er zitten verschillende varianten van eenzelfde type werktuig in de collectie, zoals alle modellen van de sponboor, kuipersdissel, hoepeltrekker en trekmesen. Interessante types met slechts één

exemplaar zijn de capsuleklopper, het staarttrekmes en de roeistok. De stukken zijn echter niet echt uitzonderlijk en bevatten geen opschriften.

Ongeveer drie vierde van de deelcollectie kuiper maakt deel uit van de schenking Vandendorpe. Van de andere stukken is de herkomst doorgaans gekend. Een groot schenkingsdeel van 27 stukken (VM) is helaas geschilderd, wat de ensemblewaarde enigszins vermindert. Onder de solitaire en onvolledige werktuigen en productie met weinig herkomstinformatie is nog ruimte voor selectie.

Record VM/103 – Capsuleklopper

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.9 Lattenkliever¹⁵

26 records, 9 objectnamen

Algemene evaluatie	A
<i>Kern</i>	kloofijzers (16), kloofklopper (2), slijtpaard, wiggen
<i>Meerwaarde</i>	lokale oorsprong Sint-Joris-Ten-Distel, belevingswaarde
<i>Aandachtspunt</i>	fysieke toestand, belang van replica werkmeubel: opnieuw monteren en onderhouden

Dit ambacht was sterk streekgebonden en zorgde vooral voor broodwinning in de directe omgeving van het domein Lippensgoed-Bulskampveld, met name Beernem en Sint-Joristen-Distel. Door de ligging aan het kanaal kwam de grondstof – dennenhout – er

¹⁵ De voorkeursterm volgens Van Dale en het MOT is 'lattenklover', gezien de bijhorende handwerktuigen de wetenschappelijke benaming kloofijzer en kloofklopper dragen. In de spreektaal en in de directe omgeving van Beernem spreekt men echter steevast van de 'lattenkliever', zodat beide termen hier voorkomen.

grotendeels per boot aan, waardoor deze verzameling enkel tuigen voor de eigenlijke houtbewerking bevat en niet voor het rooien van bomen. De uitrusting van de lattenkliever is beperkt in aantal types maar wel interessant en relatief zeldzaam. Ze biedt een grote belevingswaarde door de lokale verankering van het ambacht. Typerend zijn het kloofijzer en de kloofklopper. Gezien deze deelcollectie in een afzonderlijke ruimte tentoongesteld was in het voormalige museum als deel van de schenking Vandendorpe, zijn deze stukken nog steeds samen genummerd, behalve het grootste stuk en werkmeubel (LAT1). Dit slijtpaard is een replica en de onderdelen dienen met zorg te worden samengehouden.

Records AV1091 en AV1099 – Kloofijzer en takkenbosknijper © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.10 Smid

567 records, 81 objectnamen

Algemene evaluatie

B

Kern

courante uitrusting voor allerlei metaalbewerking: handwerktuigen, aambeelden en toebehoren; productie van beslag voor huis/voertuig
smeedtang (129), verschillende types hamers (65), omslagboor (56) (stok)doorslag (44), zadels en volders (36), koubeitel (21), stokbeitel (22), wielband (13 ex.), borstboor (17)

Meerwaarde

machines, meet- en werktuigen op het raakvlak met de wagenmaker: stuikmachine, buigtoestel, ringhoorn

veldsmidse met toebehoren, koelbak, draadsnijgereedschap (15) blaasbalg, voorschoot, diverse drijfhamers, staken en tassen (13), snaphamer, bikhamer, rasp met twee hechten

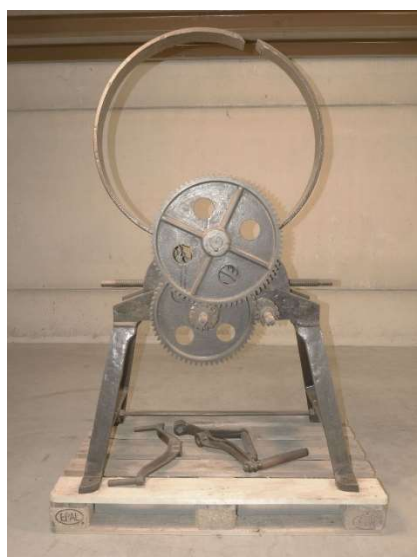
Aandachtspunt

selectie mogelijk bij zeer courante modellen
overtollige productie in smeedijzer: spijker/nagel, duim

Deze deelcollectie geeft een vrij volledig beeld van de diverse werkzaamheden van een smid en omvat allerlei specialisaties zoals de spijkersmid (nagelijzer, onderlegplaat) en scherpsmid (uithangplaat). Er zijn veel raakpunten met andere metaalbewerkers zoals de hoefsmid (4.11), de plaatwerker (4.14) en ook de loodgieter (4.15), bijvoorbeeld bij het draadsnijgereedschap en de soldeeruitrusting.

Heel wat machines en werktuigen zijn vooral bestemd om beslag voor de wagenmaker te vervaardigen of aan te brengen aan de naaf en velg, zoals de ringhoorn, bandhaak voor wielen, stuikmachine en het buigtoestel. Naast dit beslag is de bewaarde productie zeer divers, van smeedijzer, ijzeren eggentanden, spijkers en duimen tot het blad of werkend deel van courante handwerktuigen, zoals een hak, (pik)houweel of oogstwerktuigen voor de landbouw.

Ruim de helft is afkomstig van schenkingen en bevat waardevolle herkomstinformatie. De omvangrijkste zijn die van wagenmaker Mertens uit Vinkem (ME), van smid Deberdt uit Elverdinge (DB), smid Bonheure uit Brugge (BH) en hoefsmid Depauw uit Sint-Andries-Brugge (DP). Er is ook een veldsmidse met toebehoren bewaard, voormalige eigendom van de gemeente Blankenberge (BL10a-i). Opmerkelijke exemplaren zijn een slagstempel met de stadsnaam Damme, de voorschoot, snaphamer, bikhamer en raspen met twee hechten. De andere helft van de smidsuitrusting betreft voorheen ongenummerde stukken en recente schenkingen die aan de kerncollectie zijn toegevoegd zonder herkomstinformatie. In deze reeks is veel ruimte voor opschoning wegens de grote aantallen smeedtangen, booromslagen, borstboren, misbruikte beitels, hamerkoppen zonder steel, aambeelden en smidsproductie van beslag. Grondige selectie zou de gemiddelde waardescore van deze deelcollectie gevoelig kunnen verhogen.

Records BL10, DB1 en DB2 – Veldsmidse, buigtoestel en stuikmachine © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.11 Hoefsmid en paardenverzorging 98 records, 22 objectnamen

Algemene evaluatie	A
Kern	hamers (18), hoeftang (18), kalkoensleutel (7) en hoefijzer (125 ex.)
Meerwaarde	vijftiental visueel sterke stukken (uithangbord, inhoud koffers, ...) en interessante gecombineerde modellen (hamertypes, kalkoensleutels) vliegenjager, praam, hoefvoeltang, hoefrasp, hoefhakmes
Aandachtspunt	hoge aandeel productie: hoefijzers

Dit ambacht leunt sterk aan bij het voorgaande, de smid. De keuze voor de toewijzing van uitrusting aan de smid of hoefsmid is hier soms beïnvloed door de context en de andere stukken in dezelfde schenking of bewaarplaats. Zo kan een smeedhamer, tang, ritsbeitel of schrooi zowel bij de smid als de hoefsmid ingedeeld worden. Inhoudelijk past deze verzameling bijzonder goed in het bredere verhaal van ambachtelijk leven dat door de collectie Bulskampveld kan gevisualiseerd worden, wegens een groot aantal raakvlakken met andere deelcollecties. Zo vervaardigden wagenmakers en leerbewerkeren delen van het bespannen voertuig en het paardentuig en was het beslaan van de paarden een essentieel onderdeel voor het functioneren van een boerderij of dorpsgemeenschap en zeker ook voor het vervoer naar de stad.

Hoewel het gros van de hamers en tangen in de deelcollectie courant is, zijn er toch verschillende exemplaren van minder verspreide modellen, bijvoorbeeld om gleuven of ritsen in het hoefijzer te slaan. Voor de verzorging van het paard zijn een hoefvoeltang, een vliegenjager en dwangmiddelen zoals de praam bewaard. Beide koffers bevatten interessante inhoud. In de omvangrijkste schenking van hoefsmid Depauw uit Sint-Andries-Brugge is een bijzonder uithangbord bewaard.

Record 4010 – Uithangplaat

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.12 Edelsmid

11 records, 9 objectnamen

Algemene evaluatie **C**

In het voormalige museum was een afzonderlijke ruimte voorzien voor de goudsmid, die sier- en gebruiksvoorwerpen vervaardigt in edelmetalen zoals goud en zilver. De huidige kleine deelcollectie van de juwelier is wat atypisch in de reeks en bestaat uit de restanten van de schenking van een goudsmid uit Brugge. Er zijn sporen van 196 objectnummers in de databank terug te vinden, maar de stukken zouden zijn teruggegeven aan de oorspronkelijke eigenaar. Na controle kunnen deze records zonder foto geschrapt worden. De resterende solitaire stukken zijn wel interessant en relatief zeldzaam, zoals een smeltkroesoven, soldeerkussen, vijlpennen en een draadwals. Een twintigtal juwelen en twee taartscheppen zijn voorbeelden van productie.

4.13 Bankwerker en machinebouwer

103 records, 20 objectnamen

Algemene evaluatie **C**

<i>Kern</i>	verschillende types moersleutels (129 ex.) en ruimers (23) bankhamer (22), handschroef (7), ratelgreep recipiënten: oliespuit (4), benzinekan (5)
<i>Meerwaarde</i>	gecombineerde sleutels kolomboormachine met centrifugaalregelaar, penboorijzer (2), dommekracht met vijzel, klepveertang (2), automobieltang, bandenlichter (2), alligatorbeksleutel (4), haaksleutel (3)
<i>Aandachtspunt</i>	veel steeksleutels zonder meerwaarde verspreiding over collectie, onvolledig, weinig herkomstinformatie

Deze deelcollectie combineert de uitrusting van de bankwerker met die van gemechaniseerde en gemotoriseerde activiteiten zoals machinebouw, autoherstelling en de bijhorende brandstofrecipiënten. Bij de garagewerktuigen gaat het om types die de autohersteller voor de mechanische onderdelen hanteerde en niet voor de carrosserie, zoals diverse modellen van sleutels en tangen om aan de motor, banden of assen te werken. Er is veel diversiteit onder de hand- en machineruimers en de moersleutels, waarvan enkele gecombineerde modellen met een haaksleutel of alligatorbeksleutel. Een typisch recipiënt voor de machinebouwer en mecaniciens is uiteraard de oliespuit, die hij steeds binnen bereik hield bij het werk. De deelcollectie is niet homogeen met enkele solitaire stukken en tientallen recent ingevoerde sleutels zonder herkomstinformatie. Van zowel de bankwerker als de machinebouwer zijn onvoldoende types aangetroffen om ze volwaardig te documenteren. Het interessantste stuk is ongetwijfeld de kolomboormachine met centrifugaalregelaar.

Record 730 – Kolomboormachine met centrifugaalregelaar © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.14 Plaatwerker en carrosserie

80 records, 13 objectnamen

Algemene evaluatie

C

Kern

verspreid over de plaatwerker, blikslager, koperslager en carrossier vorm voor koperdrijfwerk (34), snapper (21), plaatschaar (15), uitdeuktas (3), uitdeukhamer (8), rekhamer (8), strekhamer (5), drijfhamer (2), bolhamer

Meerwaarde

illustreert evolutie van wagenmakerij naar garage-activiteiten
fysieke toestand
diversiteit aan hamers
voormachine, carrosserievijl

Aandachtspunt

geen coherent geheel, behalve BE-schenking

De vrij grote omvang van deze deelcollectie is te verklaren door de veelzijdigheid van het begrip plaatwerker, dat ook de blikslager, koperslager en carrossier groepeerd. Er zijn bovendien historische raakpunten met de wagenmakerij. Naarmate het ambacht mechaniseerde en het handwerk in verdrukking kwam, gingen heel wat familiebedrijven van wagenmakers inspelen op de opkomst van de auto en zich specialiseren in herstelling van carrosserie, zodat ook garagewerktuigen in deze schenkingen opduiken. Zo zijn er

sporen van twee schenkingen van wagenmakers uit Menen (BE) en Sint-Joris-Ten-Distel (G), die de omslag maakten naar carrosseriebouw. Waar de mechanische aspecten in de vorige deelcollectie zijn opgenomen, komen hier de verschillende drijfhamers en het uitdeukmateriaal aan bod om plaatwerk te beslaan. De diversiteit aan hamers is inhoudelijk waardevol. Het gebruik van elk model wijkt af naargelang het beoogde effect. Een schenking uit Brugge (CQ) bestaat uit een reeks van 34 houten en ijzeren vormen voor koperdrijfwerk van een plaatwerker of koperslager. Een derde van de stukken is pas recent geregistreerd en helaas niet voorzien van herkomstinformatie. Daar is ook het meest ruimte voor herbestemming, zoals een selectie van de oververtegenwoordigde snappers en plaatscharen.

Record BE54 – Carrosserievijl © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.15 Loodgieter, zinkwerker en fitter 297 records, 59 objectnamen

Algemene evaluatie

A-B

Kern

alle essentiële handwerktuigen en toebehoren bewaard
 looduitdrijver (36), paternoster (25), loodhamer (11), opruimkegel (9), loodpan en loodlepel (8), loodklopper (7), fitterstang (4), gietersstrijkijzer (8 ex.), pijptang (3), loodbuigijzers (3), klemtang, loodzetbeitel (4), pijpfrees, draadsnij-ijzer (10)

grondstof en productie: goothaak (10), vergaarbak (5), afvoerpijp

	<u>soldeeruitrusting</u> : soldeerbout (43), soldeerbout (benzine) (4), soldeerlamp (10)
<i>Meerwaarde</i>	toont veelzijdigheid beroep, raakvlak met andere ambachten schaalijzer, zinksnijder (6), pijp- en fitterstang, opruimtang, blaasbalg, gereedschapskoffer, kettingpijptang, pijpsnijder, lodenpijpsnijtang, isolatiepijpbuigtang (2)
<i>Aandachtspunt</i>	overdaad aan courante stukken vb. soldeerbout, looduitdrijver slechte fysieke toestand van enkele interessante stukken

Drie vierde van deze deelcollectie is afkomstig uit de schenking Vandendorpe. Verder zijn er heel wat volstrekt nieuwe records zonder contextinformatie, met uitzondering van een schenking van een loodgieter die werk verrichtte voor de stad Brugge (VC-19). Deze omvangrijke deelcollectie is potentieel zeer waardevol, mits uitdunning in de overdaad aan courante werktuigen. De fysieke toestand en het al dan niet ontbreken van herkomstinformatie kunnen in deze selectie valabele criteria vormen.

Omdat de uitrusting van een loodgieter en fitter moeilijk van elkaar te onderscheiden is, hebben we bij alle stukken de loodgieter als gebruiker aangeduid. Hoewel zinkbewerking licht afwijkt qua gereedschap, is ook hier geen duidelijk onderscheid te maken. De productie van de loodgieter is vooral gericht op onderdelen van leidingen, afvoerpijpen en -buizen en dakdekking, het aanbrengen van beslag in lood, zink en koper op alle aansluitpunten van een dak (beslag aan de nok, goten, schoorstenen,...). Het werk behelst naast het lassen en solderen ook het uitmeten en uitleggen, het felsen en aanbrengen van lood. Deze bewerkingen zorgen ook voor raakvlakken met de uitrusting van de plaatwerker en smid. Het bewerkte materiaal evolueerde geleidelijk van lood naar zink. De vakman combineerde soms het ambacht van loodgieter met dat van leidekker.

De soldeeruitrusting in de collectie is verspreid over verschillende metaalbewerkers en omvat zeer courante werktuigen om ter plaatse soldeerwerk te verrichten, zoals smeltkroezen, soldeerlampen en soldeerbouten, waarvan vier op benzine. De uitrusting van de loodgieter is traditioneel zeer uitgebreid en dat weerspiegelt zich ook in de collectie. Het gros van zijn courante handwerktuigen is bewaard, zowel de nodige reeks tangen voor het vastzetten, buigen en spannen van pijpen en leidingen, als kleine handwerktuigen om een loden buis mee te verwijderen of afdichten. Ook kenmerkend is de gereedschapskoffer uit hout en zink met lederen riem. Van de zinkbewerker zijn onder meer de typische zinksnijder en het schaalijzer bewaard. Opmerkelijke toestellen zijn de voormachine, lodenpijpsnijtang, isolatiepijpbuigtang en de kettingpijptang.

Record 5063 – Kettingpijptang © Provinciebestuur West-Vlaanderen

Schijnbaar onooglijke toebehoren helpen om het ambacht van loodgieter treffend te tonen, zoals stukken vlas of zoutzuurbakjes met een soldeerlap of loodlap, soldeersel en vetkaarsen. Enkele grote stukken productie, zoals vergaarbakken en afvoerpijpen, zijn vermoedelijk vervaardigd als demonstratie of examenwerk.

Dakdekking

Van de diverse types dakbedekking die traditioneel voorkwamen, zijn er twee waarvan de uitrusting vrij volledig is bewaard in de collectie, met name de stro- of rietdekker en de leidekker. In tegenstelling tot de loodgieter vergden beide ambachten een beperkt aantal werktuigen en elk één type dekkersstoel in talrijke varianten. Gezien de uitrusting van beide ambachten grondig van elkaar verschilt, zijn ze afzonderlijk gewaardeerd. Zoals al gezegd bij de loodgieter en zinkwerker, is alle soldeeruitrusting en beslag reeds bij dat ambacht opgenomen, omdat het moeilijk te scheiden is van het andere metalen beslagwerk en leidingwerk in en om het huis. Hoewel ze zeker niet uniek zijn, verdienen beide kleine deelcollecties rond dakdekking best wel hun plaats in de collectie.

4.16 Leidekker

10 records, 5 objectnamen

Algemene evaluatie	B
<i>Kern</i>	essentiële en eenvoudige uitrusting aanwezig
<i>Meerwaarde</i>	dekkeersstoel torenwerker, herkomstinformatie
<i>Aandachtspunt</i>	onderdelen fysiek samenhouden, meubel onder één nummer voegen

De leidekker of schaliedekker maakt net als de strodekker gebruik van een beperkte uitrusting. De essentiële handwerktuigen zijn bewaard: rooihaak, leidekkersbrug en leidekkershamer. Een bijzonder stuk is een dekkersstoel met lang knooptouw van torenwerkers uit Kortrijk, waarvan verschillende onderdelen in goede staat zijn bewaard. Het is ontworpen om de leien aan spitse torens aan te brengen of te herstellen. Van de meeste stukken zijn de herkomst (Kuurne) en verwervingsgegevens bewaard.

4.17 Strodekker

36 records, 11 objectnamen

Algemene evaluatie

A

Kern

volwaardige uitrusting aanwezig
dekkersheugel (4), dekkersbijltje (5), haakpriem (6), schoppriem (3)

Meerwaarde

dekpaard (5), dekkersstoel (3), beide modellen dekspaan

Aandachtspunt

verspreide nummering door diverse schenkingen

Het ambacht is zeer volledig gedocumenteerd met meerdere exemplaren van zowel het dekpaard, de dekkersstoel als diverse handwerktuigen. Alle werktuigtypes van op ID-DOC komen voor in de collectie. Er is wat aantasting door houtborende insecten maar verder is de deelcollectie in goede fysieke toestand. Een aansluitende reeks is bewaard van een strodekker uit Sijsele, net als schenkingen uit Watou en Oostduinkerke. Werktuigen en draagmiddelen bij de voorafgaande oogst en bewerking van de grondstof, riet of stro, zijn te vinden in de deelcollecties Landbouw.

Record 45a-b – Dekkersstoel van een strodekker uit Sijsele © Provinciebestuur West-Vlaanderen

Steenbewerking

4.18 Steenhouwer en beeldhouwer

226 records, 40 objectnamen

Algemene evaluatie	A-B
<i>Kern</i>	breed scala aan typische handwerktuigen, enkele meettuigen steenschaaf (42), ceseel (18), bordijzer (16), tandbeitel (15), puntbeitel (15), pelijzer (8), letterbeitel (8), houten steenhouwershamer (5), bouchardhamer (6) met verwisselbare koppen (14), steenhouwersvuist (4)
<i>Meerwaarde</i>	combinatie van werktuigen met productie diversiteit aan modellen vb. houten hecht voor lichte steensoorten rondeel (2), guts voor steenbewerking (5) vlecht (2), polka (2), zwaaispits (3), steenzaagje (5), reductiepasser, punteermachine
<i>Aandachtspunt</i>	voor relevantie productie (stenen, beeldhouwwerk) is kennis en onderzoek aangewezen naar specifiek gebruik van handwerktuigen

Deze deelcollectie omvat de uitrusting voor steenbewerking, net als voorbeelden van stenen in bewerking. De productie bevat zowel half afgewerkte beeldhouwwerken als ruwe steenblokken met allerlei oppervlakken en groeven bij wijze van voorbeeld voor het effect van de gebruikte handwerktuigen. Hoewel beide ambachten grondig verschillen, worden de beitels met houten hecht voor zachte steensoorten door beide vakmannen gehanteerd. Een strikte opdeling maken in de uitrusting is dus moeilijk.

Nagenoeg alle essentiële handwerktuigen van de steenhouwer zijn bewaard en in goede staat. Soms is het aantal exemplaren per type vrij hoog maar afwijkingen in formaat en vorm illustreren goed de variatie aan handwerktuigen. In de collectie zijn twee coherente verzamelingen te onderscheiden, de JA-schenking van een steenhouwer uit het Brugse en de schenking Vandendorpe uit de tentoonstellingskamer rond de beeld- en steenhouwer in het voormalige museum. De variatie aan modellen in combinatie met diverse stukken productie biedt een hoge tentoonstellingswaarde en een toegevoegde wetenschappelijke waarde, bijvoorbeeld voor het gebruik van de steenzaagjes, rondelen, gutsen en diverse modellen van beitels, hamers en zwaaispitsen. Interessante stukken van de beeldhouwer zijn de reductiepasser en de punteermachine.

Record AVD1036 – Reductiepasser van een beeldhouwer © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.19 Steenbakker

27 records, 6 objectnamen

Algemene evaluatie **C**

Kern steenvorm (6), aftrekker, schoorsteenpot (10), vervoermiddelen

Meerwaarde modellen van steenvorm in metaal

Aandachtspunt verspreide, kleinschalige deelcollectie

Aan dit ambacht zijn enkele verspreide stukken toegekend, waaronder slechts twee types werktuigen en wat productie in de vorm van schoorsteenpotten. De metalen steenvormen zijn minder courant. Beide aftrekkers zijn onvolledig. Andere potentiële werktuigen voor deze deelcollectie, zoals schoppen, zijn reeds door CAG geregistreerd en gewaardeerd, net als vier kruitwagens en vier draagberries van steenbakkers uit Beernem. De uitrusting van deze ambachtsman is reeds uitvoerig bestudeerd en gedocumenteerd in de Rupelstreek.¹⁶

4.20 Metselaar en stukadoor

70 records, 25 objectnamen

Algemene evaluatie **C**

Kern kleine handwerktuigen en meettuigen
metselaarstroffel (13), stukadoorstroffel (6), voegijzer (8), kaphamer (4), schietlood (10), formeel (4)

¹⁶ J. David en P. De Niel, *De steen-, pannen- en tegelbakker*. Veldmap, Antwerpen, 2009.

<i>Meerwaarde</i>	diversiteit aan kleine handwerktuigen, interessante meettuigen
<i>Aandachtspunt</i>	twintigtal solitaire stukken, weinig belevingswaarde

De deelcollectie bestaat voornamelijk uit kleine handwerktuigen en meettuigen, zoals schietloden en diverse types en modellen van troffels en spanen. De voorwerpen zijn vrij courant. Het geheel mist wat belevingswaarde. Twee derde van deze deelcollectie komt uit de schenking Vandendorpe. De rest zijn eerder solitaire stukken, waarvan er enkele interessante uit Jabbeke en Houthulst komen. Er zijn formelen voor een bakstenen gewelfboog en verder een meetketting, waterpas met loodje, kalkmouw en een schuurbordje van de stukadoor.

4.21 Stratenmaker

11 records, 8 objectnamen

Algemene evaluatie **C**

Meeste exemplaren straathammer (3) en (pik)houweel (12 ex.)

Deze zeer kleine deelcollectie bevat enkele typische handwerktuigen om geplaveide wegen aan te leggen of te onderhouden. Ze hingen vroeger aan de muren in de gangen van het kasteel Bulskampveld en behoren dus tot de schenking Vandendorpe. Meer omvangrijke werktuigen voor dit ambacht zijn geregistreerd door CAG, zoals de straatstamper, steenslagvork, kasseiploeg en kasseirol.

4.22 Molenaar en molenonderdelen

Algemene evaluatie **C** 36 records, 11 objectnamen

Meerwaarde modellen van bilhamers (15 ex.), maquette, herkomst en opschriften

Een schenking uit Oostduinkerke (GS) vormt de basis van deze deelcollectie. Enerzijds gaat het om handwerktuigen van de molenaar, zoals bilhamers in diverse maten en modellen. Twee exemplaren met verwisselbare koppen zijn opmerkelijk (GS9, ME251). Anderzijds gaat het om onderdelen en toebehoren aan kamwielen. Leuk is de maquette van een wiekenas maar de fysieke toestand baart zorgen. De wetenschappelijke benaming voor heel wat molenonderdelen ligt niet altijd duidelijk vast.¹⁷

¹⁷ Inhoudelijke informatie is uitgewerkt in volgend standaardwerk met woordenlijst:
P. Bauters, *Van zadelsteen tot zetelkruier. Tweeduizend jaar molens in Vlaanderen*, Gent, 1998.

Leerbewerking

4.23 Gareelmaker

130 records, 39 objectnamen

Algemene evaluatie	A
<i>Kern</i>	zeer uitgebreide uitrusting, voornamelijk handwerktoolen (20), holpijp (12), vulstok (8), koordnaald (4), holpijptang (4)
<i>Meerwaarde</i>	uitzonderlijk volledig ensemble, meerdere exemplaren per type naaispan (4), kousjesmachine (2), riemensnijder (2), snijpasser, uithangplaat, gareelblok in vier delen
<i>Aandachtspunt</i>	raakvlak met andere leerbewerkers en met houtbewerkeruitrusting

De gareelmaker was ooit een onmisbaar ambachtsman door het algemeen gebruik van trekdieren voor het voorttrekken van bespannen voertuigen en werktuigen. Elk trekdier werd namelijk opgetuigd met lederen tuig zoals riemen, een zadel en een gareel. Dat gareel bestaat uit twee symmetrische delen in essenhout, de zogenaamde gareelknippels, bovenaan verbonden door een lederen riem en achteraan bekleed met een opgevuld lederen kussen om de hals van het dier te beschermen. De gareelmaker stelde het geheel samen op een gareelblok, waarvan een mooi exemplaar uit vier delen in de collectie is bewaard. Vorm en formaat van een gareel zijn afhankelijk van het trekdier (paard, koe, ezel, hond). Onderdelen in leer worden tussen beide benen vast gezet met het naaispan om de handen vrij te hebben voor het naaien. Verschillende modellen ervan zijn bewaard. Alle courante werktuigen voor het snijden, naaien, doorprikken en sierlijk afwerken van lederen onderdelen zijn aanwezig en verschillende modellen illustreren de specificiteit van de vervaardiging. Naast de werktuigen voor leer werden ook enkele handwerktoolen voor houtbewerking aangetroffen waarmee de gareelmaker het essenhout bewerkte en aan het leer vastmaakte.

De deelcollectie gareelmakerij bevindt zich quasi integraal in de schenking Vandendorpe en is afkomstig uit het atelier van gareelmaker Urbain Maelstaf in Leisele, waarvan een bijzonder uithangbord bewaard is (AV1056).

De resterende stukken uit de kerncollectie betreffen voornamelijk productie (garelen, tuig). De voormalige tentoonstellingskamer 'Gareelmakerij' bevatte heel wat stukken die weliswaar door een gareelmaker kunnen gehanteerd worden, maar die meer algemeen door leerbewerker gebruikt worden of zelfs typisch zijn aan een andere specialisatie, zoals de zadelmakerij of schoenmakerij. Men kan deze ambachten dus eveneens reconstrueren aan de hand van deze verzameling.

Record AV1056 – Uithangplaat van gareelmaker Urbain Maelstaf uit Leisele, deel van schenking Vandendorpe

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.24 Zadelmaker

64 records, 15 objectnamen

Algemene evaluatie

B

Kern

specifieke handwerktuigen: rondmes (3), afkorter (3), zadelmakersshamer (2), prik radertje zadelmaker (2)

Meerwaarde

enkele interessante exemplaren, link met andere leerbewerkers

Aandachtspunt

nadruk ligt eerder op uitrusting gareelmaker
specifieke messen ontbreken (zadelmakersmes, schalmmes)

De nadruk bij de leerbewerking voor de vervaardiging van tuig voor het trekdier ligt in de collectie duidelijk op de gareelmaker. Zijn uitrusting overlapt sterk met die van de zadelmaker. Enkele interessante stukken zijn specifiek van de zadelmaker zoals de rondmessen, prik radertjes en twee zadelmakershamers. Andere typische messen ontbreken dan weer om van een volledige uitrusting te spreken.

Record AV0958 – Prik radertje (zadelmaker) © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.25 Schoenmaker

129 records, 38 objectnamen

Algemene evaluatie	B
Kern	volwaardige uitrusting aanwezig zwicktang (8), schoenmakersstandaard (6), likhout (5), kantijzer (3), randwielkje (3), pinrasp (3), schoenmakersrasp (3), bollikker (3)
Meerwaarde	herkomst stukken uit directe omgeving Beernem bijzondere types bv. draadsteker
Aandachtspunt	uitrusting deels overlappend met gareelmaker/zadelmaker van heel wat typische uitrusting slechts één exemplaar bewaard enkele specifieke messen ontbreken

Onder de leerbewerkers heeft de schoenmaker doorgaans de meest omvangrijke uitrusting met veel verschillende types werktuigen. Een groot deel ervan is hier bewaard, ongeveer twee derde van de uitrusting van op ID-DOC. Naast wat overlapping met de gareelmaker is er een belangrijke schenking van een schoenmaker uit Beernem (DL-23). Een vijfde van de stukken maakt deel uit van de kerncollectie maar de herkomst is vaak onbekend. Van heel wat typische voorwerpen voor dit ambacht is slechts één exemplaar bewaard: drievoet, schoenspanner, schoenmakersmaat, nagelbakje, likbeen, groefmes, polijstijzer, zoollikhout en zoolwielkje. Het valt dus af te raden deze deelcollectie op te delen of elementen af te stoten, tenzij de onvolledige of overtollige exemplaren van enkele standaarden en solitaire zwicktangen. Inhoudelijk zijn er weinig opzienbarende stukken en al helemaal geen machines. Een bijzonder handwerktuig dat meer onderzoek vereist is de draadsteker, waarvan maar liefst vier exemplaren zijn bewaard.

Record DL19 – Zoolwielkje van een schoenmaker uit Beernem © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.26 Leerlooier en zeemtouwer

9 records, 3 objectnamen

Algemene evaluatie	B
Kern	stootmes (2) en uitzetmes (5)
Meerwaarde	stolts (2)
Aandachtspunt	stolts is zeldzaam

Deze kleine deelcollectie bevindt zich integraal in de schenking Vandendorpe. Bij de bewaarde stootmessen is helaas geen bijhorend leerlooiersmeubel bewaard, zoals een afstootboom. Er zijn wel twee exemplaren van de stolts gevonden in de collectie Bulskampveld. Dat is een eerder zeldzaam meubel van de zeemtouwer, waarvan ook in de collectie 'Bachten De Kupe' een mooi exemplaar is geregistreerd.

Record AV1113 – Stolts © Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.27 Spinner, wever, kleermaker

15 records, 9 objectnamen

Algemene evaluatie	C
Kern	zitkaarde (3), kleermakersschaar (3), weefgetouw
Meerwaarde	fysieke toestand en herkomstinformatie van zitkaardes
Aandachtspunt	eerder solitaire stukken, past niet in collectie

Enkele ambachten rond de bewerking van textiel zijn hier samen opgenomen, gezien het vooral om solitaire stukken gaat, vermoedelijk huisnijverheid of huisraad. Van de belangrijkste tuigen is de beoordeling zeer goed, zowel de toestand als de informatieve en inhoudelijke meerwaarde. Twee van de drie zitkaardes van de matrassenklopper en spinner zijn in opmerkelijk goede staat. Van alle drie is de herkomst gekend: Proven, Sint-Andries-Brugge en Blankenberge. De andere solitaire stukken bieden eigenlijk geen meerwaarde. Het weefgetouw en spinnewiel met toebehoren zijn weliswaar uit Beernem afkomstig maar ze passen niet in de collectie.

Record AV1113 – Zitkaarde met metalen wielen, uit een wolverwerkend familiebedrijf in Brugge

© Provinciebestuur West-Vlaanderen

4.28 Touwslager

4 records, 3 objectnamen

Algemene evaluatie **C**

Kern touwslagersslede met toebehoren

Meerwaarde originele onderdelen met herkomstinformatie

Aandachtspunt fysieke toestand, beperkte en geen unieke uitrusting

Van het originele ambacht is de typische touwslagersslede bewaard, samen met enkele toebehoren, zoals de top en touwslagersmolens. Deze beperkte uitrusting is echter elders al in betere staat bewaard. De herkomst van beide schenkingen is wel gekend (Aartrijke en Wingene).

4.29 Huisraad, haard- en keukengerei 62 records, 36 objectnamen

Algemene evaluatie **D**

De huisraad omvat allerlei stukken die wel courant in schenkingen met de inboedel van een atelier voorkomen maar niet tot de essentiële uitrusting van dat ambacht behoren. Het begrip dekt dus vele ladingen, gaande van alledaags keuken- en haardgerei tot religieuze en gebruiksvoorwerpen die als dusdanig niet als een volwaardige deelcollectie kunnen beschouwd worden. Het gaat dus voornamelijk om solitaire stukken her en der in de schenkingen en in de kerncollectie. Men dient hier in het achterhoofd te houden dat ook voorwerpen in de deelcollecties Landbouw en Voeding tot de huisraad in een boerderij kunnen gerekend worden en dat het al dan niet samenleggen van deze stukken de waardering zeker beïnvloedt. Relatief interessante objecten zoals een tinnen bedkruik uit de schenking van een loodgieter kunnen best beoordeeld worden als aanvulling op dat ambacht en niet als verzameling huisraad.

4.30 Was- en strijkuitrusting

16 records, 15 objectnamen

Algemene evaluatie **C**

Deze laatste, zeer kleine deelcollectie bevat enkele handwerktuigen, toestellen en benodigdheden om te strijken en wassen. De fysieke toestand is matig. Het gaat vooral om solitaire stukken in de kerncollectie. Volgens de herkomstinformatie zijn ze afkomstig van over heel de provincie. De omvangrijke mangels komen uit de inboedel van het kasteel Lippensgoed-Bulskampveld zelf en hebben wel potentieel aan belevingswaarde. Zelfs samen met de huisraad kan men echter niet spreken over een volwaardige deelcollectie, dus een herbestemming lijkt aangewezen.

4.31 Landbouwer en tuinier

31 records, 19 objectnamen

Bij de inventarisatie werden nog enkele tientallen handwerktuigen aangetroffen van de ambachten land- en tuinbouwer en tuinier, die in bewaarkisten met gemengde inhoud waren achtergebleven. Het gaat vooral om courante oogstwerktuigen voor bieten en stro en enkele alledaagse, polyvalente handwerktuigen zoals sikkels en een machete. Er zijn raakpunten met de deelcollectie strodekker, zoals het schovenmes en de halmenhaak. Een interessant model van het bindhout om bundels graanschoven te binden is helaas in slechte staat. Een schenkingsdeel met productie van een smid uit Elverdinge (DB) bestaat voor een deel uit landbouwwerktuigen, zoals houwelen en hakken voor grondbewerking.

De verzameling krijgt hier geen waardescore. Ze is slechts naar waarde te schatten in relatie tot de volledige deelcollectie landbouw. De stukken werden door Veerle Saey gefotografeerd en mee behandeld door het MOT zoals alle andere ambachtelijke stukken. Dit geldt zowel voor de naamgeving als voor de beschrijving, gezien deze ambachten zowel in de thesaurus en collectie van het MOT als in ID-DOC volwaardig zijn opgenomen. Zodoende circuleren soms twee verschillende tekstbeschrijvingen voor vergelijkbare exemplaren, al wijken deze inhoudelijk niet sterk af. In dergelijke overlappende fiches werden vaak meerdere categorieën toegevoegd zodat de fiche door zowel CAG als het MOT kan teruggevonden worden en gebruikt voor statistieken in beide projecten. Voor verder beheer kan men deze stukken best samenvoegen.

4.32 Varia

De voorgaande deelcollecties overspannen nog niet alle categorieën en beroepen. Sommige ervan met slechts enkele, vaak solitaire stukken zijn onvoldoende groot om in de waardering op te nemen. De uitrusting van een schilder (17 records) is reeds deels opgenomen bij de wagenmaker in 4.1.G. Daarnaast zijn er nog lettersets, een reeks verfpotten, flessen en andere recipiënten met verfpigmenten bewaard, zoals van een klompenmaker. Negentig voorwerpen uit de jaren 1920 van een schilder uit Proven zijn samen geregistreerd in record 874.

Van de glasblazer zijn slechts vijf stukken beschreven, onafgewerkte glasplaat en stukken glas in peervorm, om de verschillende fasen in de vervaardiging van vlak glas te demonstreren. Van de elektriciën (7 records) zijn her en der werktuigen en onderdelen teruggevonden, zoals belboren en oude modellen van stekkers, een dief en isolatoren.

In de deelcollecties die volgen, worden nog enkele interessante gehelen onder de loep genomen van categorieën die niet samenvallen met een specifiek ambacht. Er is onvermijdelijk overlapping met andere deelcollecties, dus er wordt gefocust op bijzondere exemplaren of reeksen die nog niet elders zijn geanalyseerd. Deze reeks is in het bestand 'Collectie' in Adlib voorlopig toegevoegd van nummer 32 t/m 40.

Meettuig

Algemene evaluatie

B

295 records, 26 objectnamen

Tot de meettuigen behoren onder meer het kruishout (46), schietlood (10), de waterpas (11) en hulpmiddelen om hout in verstek te bewerken (24). Weegtoestellen zijn afzonderlijk behandeld. Mallen zijn ook meettuigen maar kwamen reeds aan bod bij de wagenmaker. De honderd geregistreerde passers zijn slechts verdeeld over zes types, waarvan er twee courante zeer veel exemplaren tellen. De vier andere zijn unieke exemplaren: de reductiepasser, ritspasser, snijpasser en dansmeester. Interessante buitenbeentjes onder de meettuigen zijn de verstekgeleider, meetketting en draadspanningsmeter.

Record 1202 – Draadspanningsmeter uit Sint-Andries-Brugge © Provinciebestuur West-Vlaanderen

Weegtoestel

Algemene evaluatie

B

52 records, 6 objectnamen

Deze verzameling combineert de categorieën 'weegtoestel' en 'maten en gewichten'. Het gaat om maar liefst zeven exemplaren van de bascule en een twintigtal gewichten. Enkele bascules zijn voorzien van herkomstinformatie en in goede staat, zoals exemplaren uit Beernem en uit een timmerwinkel in Brugge. Dit kan een valabel argument vormen bij een eventuele selectie om deze exemplaren te bewaren.

Record AVD1421 – Bascule van een loodgieter om lood te wegen © Provinciebestuur West-Vlaanderen

Spantuig en lijmuitrusting

Algemene evaluatie

C

190 records, 37 objectnamen

De spantuigen zijn grotendeels aan een specifiek ambacht toegekend, voornamelijk houtbewerkers. De meeste zijn bestemd om werktuigen en werkstukken in bewerking vast te klemmen aan een meubel in het atelier, zoals diverse types bankschroeven. Verder zijn er allerlei wiggen (35) en hulpmiddelen om in verstek te werken, zoals de verstekkleem (14). De lijmuitrusting bestaat uit heel wat spantuigen, aangevuld met een plakhamer, houtlijm en veertien paar dubbele lijmpotten. In het teveel aan gelijkaardige exemplaren van de lijmschroef, ketelklem en lijmpot is er voldoende ruimte voor selectie.

Recipiënt

Algemene evaluatie

C

127 records, 29 objectnamen

Vele recipiënten in de collectie fungeren als opbergruimte voor andere stukken uit dezelfde deelcollectie. Bij zelfgemaakte of hergebruikte gereedschapsbakjes, koffers en rekken is het niet altijd duidelijk of het om authentieke uitrusting van de vakman gaat of

om een recente toevoeging om de inhoud van een schenking in weg te bergen. Slechts bij enkele ambachten gaat het om een typisch model, zoals de gereedschapszak en gereedschapskoffer van de schrijnwerker. Van de loodgieter en slotenmaker zijn schoudertassen met draagriem bewaard, zowel in metaal, leer als stof. Bij de schoenmaker is een typisch nagelbakje aangetroffen. Opmerkelijk zijn de beide munitiekoffers, waarvan 4658 een bijzonder model is. Ronde recipiënten in hout zijn meestal ingedeeld bij de kuipersproductie.

Record 4658 – Gereedschapskoffer, vermoedelijk uit het leger © Provinciebestuur West-Vlaanderen

Slijp- en wetwerktuig

Algemene evaluatie **B** 43 records, 17 objectnamen

De meeste courante slijp- en wetwerktuigen komen zeer verspreid voor in de collectie. Ze zijn best binnen de deelcollectie van elk ambachtsman afzonderlijk te beoordelen. De helft is afkomstig van gekende wagenmakers en schrijnwerkers. De zaagzetuitrusting is zeer volledig en bevat een zaagzettoestel en losse zaagzetklemmen. De meest interessante exemplaren zijn beide amarilsteenscherpers en strijkvijlen, de slijpsteen voor gutsen en het slijptoestel voor sleutels.

Meubels **C** 20 records, 10 objectnamen

Een twintigtal (werk-)meubels zijn nog niet bij een ambacht ingedeeld maar wel geregistreerd omdat ze deel uitmaakten van een schenking of omdat er stukken op geëtaleerd lagen in de tentoonstelling of op de bewaarsite. Enerzijds gaat het om houten werktafels, werkbanken met bankschroef en zitmeubels zoals krukken en stoelen. Deze zijn afkomstig uit de tentoonstellingsruimten, waarin het volledige atelier van de

wagenmaker, klompenmaker en gareelmaker werd afgebeeld. Anderzijds zijn ook meubels geregistreerd die eerder tot de algemene huisraad behoren. Een kachel kan dienen ter illustratie van de inrichting van een atelier. Een lessenaar past veel minder in deze collectie.

Beslag (huis) en gebouw (onderdeel)

Algemene evaluatie **C** 84 records, 13 objectnamen

De stukken bij deze categorieën behoren grotendeels tot de schenking Vandendorpe en overlappen met de deelcollectie loodgieter voor wat betreft loden dakbeslag en onderdelen voor de afvoerpijpen. Bij de schrijnwerker is weinig interessant deurbeslag aangetroffen. Er zijn ook heel wat vergelijkbare goothaken (10) en ankers (36) voor muren en schrijnwerk geteld.

Heftuig en hijstoestel

Algemene evaluatie **C** 36 records, 6 objectnamen

Bij de heftuigen horen vijf knechten voor wagens en twee dommekrachten met vijzel. De hijstoestellen omvatten verschillende modellen van het hijsblok (21) voor een katrol of takel en een volledige Westontakel met dubbele lastketting. Meer dan de helft is voorzien van herkomstinformatie, waarvan een tiental uit Beernem.

Record RO1 – Hijsblok uit Beernem met twee katrolschijven, uit 1860 © Provinciebestuur West-Vlaanderen

Aandrijving en overbrenging

Algemene evaluatie **D** 32 records, 7 objectnamen

Deze laatste verzameling op het raakvlak met de houtdraaijer en machinebouwer bevat motoren en losse, gedemonteerde onderdelen zonder herkomstinformatie, zoals mechanische krukken (11), riemschijven (10) met riemen (3) en aandrijfwielen (4).

5 Ontsluiting

Sinds de sluiting van het voormalige museum op het kasteeldomein Lippensgoed-Bulskampveld was de erfgoedcollectie slechts minimaal ontsloten voor het publiek via een aantal publicaties en een beperkte maar zeer succesvolle opstelling van enkele honderden voorwerpen in de wagenmakerij nabij de kruidentuin. Buiten de wagenmaker en landbouwer was dus het gros van de ambachten lange tijd uit het oog verdwenen. Door de resultaten van dit project digitaal toegankelijk te stellen, kan het publiek opnieuw kennis maken met deze ambachtelijke verzamelingen, verrijkt met voorwerpen uit recent geregistreerde schenkingen die voor het eerst raadpleegbaar zijn. De voornaamste publieke ontsluiting gebeurt op www.erfgoedinzicht.be.

5.1 www.erfgoedinzicht.be

Deze website maakt het voor het eerst mogelijk voor onderzoekers en geïnteresseerden om een uitgebreide selectie van de collectie online te raadplegen. Gezien deze website rechtstreeks aan de Adlib-applicatie van West-Vlaanderen is gekoppeld, kon het MOT in elke fiche na controle van de velden rechtstreeks aanvinken of het desbetreffende stuk is afgewerkt en kan worden weergegeven op www.erfgoedinzicht.be. Voor de publicatie van de bijhorende foto's geldt een gelijkaardige procedure, waarbij het MOT per record een keuze maakte tussen de verschillende beelden en desgevallend de meest geschikte foto vooraan plaatste. In de loop van 2016 publiceerde het MOT in totaal meer dan 1200 voorwerpen op www.erfgoedinzicht.be, dus ongeveer een vijfde van de ambachtelijke deelcollectie. Deze selectie is bewaard in de pointerfile 'MOT gepubliceerd op Erfgoedinzicht'. De gebruiker van www.erfgoedinzicht.be kan deze volledige verzameling weergeven door 'MOT' in te tikken in het zoekveld en vervolgens onder 'Organisatie' het aantal resultaten in te perken door 'Provinciale Collecties Bulskampveld Beernem' aan te vinken. Een andere methode is het zoeken op de collectienaam die overeenkomt met de lijst van ambachten in dit rapport. Vervolgens kan men doorklikken naar bijhorende voorwerpen onder 'heeft als delen'.

De meest gerichte thematische zoekresultaten vindt de gebruiker op basis van het beroep. Zo geeft de zoekterm 'schoenmaker' alle beschikbare resultaten weer en de term 'schoenmakerij' helemaal geen. Ook 'smid' geeft veel treffender resultaten weer dan de locatie 'smidse' of de bewerkte grondstof 'metaal'. Hoe vaker de term voorkomt in de invulvelden, voornamelijk dan in de titel, hoe hoger hij verschijnt in de lijst met zoekresultaten.

Wegens de algemene omvang en het hoge aantal vergelijkbare stukken is geopteerd om slechts een selectie te publiceren op www.erfgoedinzicht.be. Zo is de open weergave van honderden op het eerste zicht erg vergelijkbare mallen van een wagenmaker niet interessant voor de gebruiker. Die kan echter geïntrigeerd geraken door enkele voorbeeldexemplaren om in de toekomst wel de hele reeks mallen te komen inkijken, bijvoorbeeld voor onderzoek naar regionale verspreiding van bepaalde voertuigtypes of evoluties in wagenbouw. De projectmedewerker van het MOT hield rekening met verschillende parameters wanneer hij een keuze voor een fiche maakte uit een reeks vergelijkbare records. Het gaat dan bijvoorbeeld om de fysieke toestand, de kwaliteit van de foto's, de aanwezigheid van opschriften en herkomstinformatie die een bepaalde fiche aantrekkelijker maken om in te kijken voor het brede publiek, zoals een opschrift met gegevens over een specifiek voertuigtype en de lokale klanten waarvoor het bestemd is.

De weergave van deze selectie op www.erfgoedinzicht.be vormt een zeer diverse mozaïek van werktuigen, spantuigen, meubels enzovoort, die de bezoeker een representatief beeld geeft van wat zich in de ambachtelijke deelcollecties bevindt, geheel in lijn met het opzet van deze website.

erfgoedinzicht.be Collecties iets gemist UiT agenda Organisaties

Naar overzicht meetwielte

Titel
Houten meetwielte van een wagenmaker om de omtrek van het wiel af te meten op de lengte van de ijzeren band

Organisatie
Provinciale Collecties Bulskampveld Beernem

Objectnaam
meetwielte (wagenmaker)

Objectnummer
H28

Maakt deel uit van
1D Wagenmakersmeetuigen

Beschrijving
Meetuig bestaande uit een schijf of wiel (ca. 20 cm) dat draait om een as bevestigd in een ijzeren of houten handvat. Schijf of wiel kan uit hout, ijzer of een combinatie van beide gemaakt zijn. Meestal is er radiaal een merkstreep aangebracht. Nadat de wagenmaker de velgen op de spaken heeft aangedreven met de spakentrekker keert het wiel terug naar de smid om beslagen te worden. Die vakman meet de omtrek van het wiel door het meetwielte over het wiel te laten rollen en het zelfde aantal omwentelingen over te brengen op de ijzeren band. Dan kan hij deze op de gewenste lengte afhakken of -knippen, met een marge van een tweemaal centimeter zodat de gloeiende, uitgezette band na het afkoelen en krimpen stevig omhien het wiel vastklemt. Het meetwielte wordt ook sporadisch gebruikt door de molenmaker wanneer hij de molensteen met ijzeren hoepels beslaat. Bron - 'het MOT, Grimbergen' (<http://www.mot.be/nl/v1/resource/iddoc/920>)

Herkomst/plaats
Oedelem

5.2 www.MOT.be

Naast een publieksversie van dit eindrapport kan een kleine selectie van de voorwerpen op termijn eveneens op www.mot.be ontsloten worden. Deze dubbele publicatie op beide websites vormt een meerwaarde door de verschillende aanpak en doelstellingen. In het kader van dit project zijn ongeveer vijftig stukken geselecteerd, die in aanmerking komen als referentie-exemplaar voor een nieuwe fiche op ID-DOC. Nog vele andere objecten kunnen bestaande fiches vervolledigen met een nieuw model of een bijkomende referentiefoto. De wetenschappelijke beschrijvingen en tekeningen van de werktuigen zijn namelijk gebaseerd op referentie-exemplaren. Deze zijn hoofdzakelijk afkomstig uit de eigen depots van het MOT maar soms kan het gebruik maken van stukken uit andere openbare collecties. Dit platform vormt een lopend naslagwerk, want geregeld worden nieuwe types en modellen toegevoegd.

5.3 Communicatie naar publiek

Van dit eindrapport aan het provinciebestuur zal een publieksversie online geplaatst worden. Dit verslag kan nog verder herwerkt worden tot een document voor een ruimer publiek of tot een artikel in de vakpers. Een kleine bijdrage verschijnt reeds in het tijdschrift *Bladwijzer* van Heemkunde Vlaanderen. Voor de verdere publieke bekendmaking maken Provincie West-Vlaanderen en het MOT gebruik van hun eigen websites en nieuwsbrieven. Ook andere kanalen zoals Faro zullen worden aangesproken. Het MOT zelf heeft met zijn nieuwsbrief een bereik van ongeveer 2400 geadresseerden die over het project worden ingelicht. Nieuwsberichten en publicaties op zijn website hebben een potentieel bereik van gemiddeld 6300 unieke bezoekers per maand.

5.4 Voordragen voorkeurstermen voor thesaurus AAT

De projectmedewerker van het MOT hield bij het aanvullen en verbeteren van de thesaurus nauwgezet bij van welke bron hij gebruik maakte bij de keuze van objectnamen. Deze komt overeen met het Adlib-veld 'Bron' in het zoomscherm van de thesaurus. Zoals besproken in deel 2.2.1 zijn nu heel wat termen van het MOT opgenomen in de thesaurus van collectie Bulskampveld, die nog niet in de thesaurus van de AAT voorkomen. Het gaat om 379 ontbrekende termen, verzameld in een EXCEL-werkdocument. Dit kan verder besproken worden in de gepaste thesauruswerkgroep.

6 Besluit en toekomstperspectief

Dankzij dit project is nu de volledige ambachtelijke collectie op objectniveau gefotografeerd en geregistreerd en op deelcollectieniveau gestructureerd. De registratie en waardering verliep niet volgens een ideaal scenario. Er was de tijdsdruk van de verhuis en het ontbreken van een duidelijke doelstelling en toekomstbeeld voor de collectie. Het MOT wenst een pluim te geven aan collectieregistrator Veerle Saey, die met veel zorg de invoer en fotografie van de voorwerpen ter harte nam. Het project was een geslaagde samenwerking tussen de Provincie West-Vlaanderen als opdrachtgever en eigenaar van de collectie en het MOT als externe partner. Dankzij een goede verstandhouding en taakverdeling tussen beide partijen kreeg het MOT voldoende vrijheid om de identificatie en waardering uit te werken. Dit project kan bovendien nog resulteren in de publicatie van de opgelijste termen in de AAT-Thesaurus en het aanvullen van nieuwe fiches en modellen op ID-DOC.

Met het oog op toekomstig beheer is het noodzakelijk om verder een collectieplan uit te denken en de vraag te stellen of en welke schenkingen in de toekomst nog aanvaard kunnen worden. In het verleden is de collectie tot stand gekomen uit een amalgaam van schenkingen, verzameld met persoonlijke interesse als voornaamste criterium. De grootste troef van de kerncollectie en van de schenkingsreeksen is de aanwezige herkomstinformatie. Die verwijst steeds naar de Provincie West-Vlaanderen, zelfs vaak de directe omgeving van Beernem en omstreken. Nieuwe schenkingen zouden hier ook aan moeten voldoen en een inhoudelijke meerwaarde vormen voor de collectie als geheel.

Uit de waardering blijkt zeer duidelijk dat de Provinciale collectie Bulskampveld thematisch veel breder is dan enkel de landbouwvoertuigen die in de galerijen stonden opgesteld. Meer dan de helft van de gehele collectie is direct of indirect verbonden aan het ambacht wagenmaker. Dit is niet onbelangrijk met het oog op toekomstig onderzoek of ontsluiting. Landbouwer is weliswaar een belangrijk, maar slechts een van de vele boeiende ambachten waarvan een waardevolle deelcollectie is bewaard. Een doordachte selectie in de ambachtelijke deelcollecties kan zorgen voor compacte, waardevolle gehelen die perfect aansluiten op de wagenmakerij en de voer- en werktuigen.

De expertise en het werkterrein van het MOT sloten perfect aan op de inhoud en de uitdagingen van de collectie Bulskampveld. Het samenbrengen van externe expertise met de ervaring van de collectieregistrator met deze collecties zorgde voor een vlotte samenwerking. De nabijheid van de collectie van het MOT en dan voornamelijk de permanente tentoonstelling rond houtbewerking, waarvan heel wat stukken overeenkomen met die in de collectie Bulskampveld, vormde een verrijking als inhoudelijk referentiekader voor de projectmedewerker. Veruit de meeste voorwerpen konden geïdentificeerd worden aan de hand van de thesaurus van het MOT.

De collectie Bulskampveld bevond zich op het moment van registratie in relatief goede staat, sommige deelcollecties zelfs in uitzonderlijk goede staat. Roest is vaak aangetroffen maar vormt geen grote dreiging. Er is zelden sprake van schimmelvorming of ernstig materiaalverlies. Het vergt een doorgedreven en structurele inspanning om in de nabije toekomst in het depot in Zwevezele het klimaat op peil te houden door monitoring en eventuele bijsturing van de temperatuur en relatieve luchtvochtigheid. Een andere dwingende uitdaging is de algemene verspreiding van houtborende insecten in de houten uitrusting. In de meeste gevallen vormt dit echter geen direct gevaar voor de meest essentiële onderdelen van het werktuig. Vaak is immers de steel of het handvat aangetast, maar niet het werkend deel in metaal. Parallel aan het registratieproces volgde de Provincie West-Vlaanderen deze toestand op en zorgde ze ervoor dat aangetaste stukken in een afzonderlijke ruimte samengebracht werden voor een anoxie-behandeling, waarbij alle zuurstof wordt ontnomen aan de larven die de boorgangen maken in het hout. In de toekomst zal deze behandeling mogelijk met regelmaat moeten herhaald worden.

Gezien de registratie pas eind 2016 kon worden afgerond, rest er ook nog heel wat werk aan de recordnummering, zoals het filteren van dubbele nummers en het samenbrengen van informatie uit fiches van eenzelfde object. Heel wat interessante stukken zijn in verschillende onderdelen opgedeeld geraakt. Vaak is er een vermoeden van de context van het stuk, maar binnen het kader van dit project bleek het onmogelijk dit arbeidsintensief onderzoekswerk grondig te verrichten. Ook thesauruswerk is nooit af en vergt structureel beheer. Een logische volgende stap is om de toepassing van de thesaurus te gaan vergelijken met de Adlib-applicaties voor andere ambachtelijke collecties in West-Vlaanderen.

Hier volgt tot slot een overzicht van de algemene waardescore die bij de waardering aan elke deelcollectie is toegekend:

A	wagenmakerij: werktuigen, meettuigen en mallen gareelmaker hoefsmid strodekker lattenkliever
A-B	klompenmaker loodgieter steenhouwer en beeldhouwer
B	smid wagenmakerij: spantuigen, machines en meubels pompboorder schrijnwerker en timmerman houthakker en houtzager kuiper leidekker schoenmaker, zadelmaker en leerlooier
B-C	houtdraaijer
C	productie wagenmakerij edelsmid bankwerker en machinebouwer plaatwerker en carrosserie steenbakker metselaar en stukadoor stratenmaker molenaar en molenonderdelen touwslager strijk- en wasuitrusting
D	houtsnijder spinner, wever en kleermaker huisraad, haard- en keukengerei

7 Bibliografie

Balzarini E. ea., *Technologie. Materialen en gereedschappen voor de metaalbewerker. Deel 2*, Hoboken, 1955.

Bealer A., *Old ways of working wood*, Barre, 1972.

Bessac, J. *L'outillage traditionnel du tailleur de pierre de l'antiquité à nos jours*, in 'Revue archéologique de Narbonnaise', supplément 14, Paris, 1986.

Bezoekersgids Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem. Landbouw-, ambachten- en karrenmuseum, Provincie West-Vlaanderen, Brugge, 2000.

Blandford P., *Country Craft Tools*, London, 1974.

Bauters P., *Van zadelsteen tot zetelkruier. Tweeduizend jaar molens in Vlaanderen*, Gent, 1998.

Coppoolse D., De Nil B. en Verstappen H., *Cometa. De elementen van het model*, Brussel, 2011.

Crompvoets H. en Van den Wijngaard H., *Woordenboek van de Limburgse dialecten. II Niet-agrarische vakterminologieën*, Assen.

David J., 'De genormaliseerde terminologie in het gereedschapsonderzoek', in: *Technologia*, 8 (1985), 77-96.

David J. en De Niel P., *De steen-, pannen- en tegelbakker : veldmap*, Antwerpen, 2009.

Day D. en Jackson A., *Handboek gereedschap*, Antwerpen, 1979.

De Tier V. en Devos M., *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Niet-agrarische vaktalen. De timmerman en de meubelmaker*, Tongeren, 1998.

Demasure B. en Woestenborghs B., *Registratie en waardering van de Provinciale Collecties Bulskampveld Beernem. Deelcollectie landbouw en voeding*, Leuven, 2016.

Demasure B., *Evolutie van de landbouw in het Landschapspark Bulskampveld*, Leuven, 2013.

Devliegheer L., *Landelijk en ambachtelijk leven, Provinciaal Museum Bulskampveld Beernem*, Brugge, 1995.

- Edwards R., *Sieraden maken. Materiaal en techniek*, Amerongen, 1978.
- Erfgoedbank Erfgoedinzicht*, Provincie West- en Oost-Vlaanderen, 2016.
(<http://www.erfgoedinzicht.be/bulskampveld>)
- Erfgoedbank Erfgoedplus*, Provincie Limburg en Vlaams-Brabant, 2016.
(<http://www.erfgoedplus.be>)
- Fokkens H., *Het wagenmakersbedrijf in Friesland*, Arnhem, 1967.
- Godefroy J., *Catalogue des outils Goldenberg*, Paris, 1998.
- Goormans J. ea., *Technologie voor de metaalbewerker*, Antwerpen, 1955.
- Haslinghuis E., *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden, 1997.
- Heijbroek J. en Mönnich C., *Een bedrijf in beeld. De Leidse Wagenmaker*, Zutphen, 1981.
- Holzborn A., *Der Eisenwarenhandel*, Nordhausen.
- Ide A., *Landbouwmuseum 1000 Stoomwielen*, Zwevezele, 1996.
- ID-DOC, Identificatie Documenten*, MOT, 2016 (<http://www.mot.be/nl/opzoeken/iddoc>).
- Invulboek Erfgoedinzicht*, 2016 (www.museuminzicht.be/public/musea_werk/invulboek/).
- Janse H., *Van aaks tot zweep*, Den Haag, 1998.
- Jordaens L., *Het Karrenmuseum. Een wandeling door mijn dorp*, Essen, 2001.
- Kilby K., *The village cooper*, Shire Album nr.28, Aylesbury, 1977.
- Maison Dutry-Colson. Catalogue général de petit outillage n° 610*, handelscatalogus, Gent, 1911.
- Mercuzot A., *Guide des outils et objets domestiques. Identification. Restauration*, Paris, 1997.
- Robert J., *Outils et machines des métiers du bois*, 2006.
- Salaman R., *Dictionary of woodworking tools c.1700-1970, and tools of allied trades*, Mendham, 1997.
- Salaman R., *Dictionary of leatherworking tools c.1700-1970, and tools of allied trades*, Mendham, 1997.
- Sellens A., *Dictionary of American hand tools, a pictorial synopsis*, Augusta, 1990.
- Seymour J., *Métiers oubliés*, Paris, 1985.

Spivey T., *A historical guide to wagon hardware & blacksmith supplies*, Lawton, 1979.

Swanenburg B., *Tech-term. Internationaal aanschouwelijk technisch woordenboek. Handgereedschappen*, Brussel, 2006.

Terryn J., *Wagenmakerij. Brochure bij de tentoonstelling in het Stedelijk Museum Lokeren van 10 juni tot 9 december 2001*, Lokeren, 2001.

Vader J., *De wagenmakerij op Walcheren*, Arnhem, 1961.

Van Dongen P., *Handboek voor smeden*, Deventer, 1939.

Van Dulmen F. (red.), *Het boek van Oude Gereedschappen*, Leeuwarden, 1995.

Van Hauwaert M., 'De wagenmakerij te Wondelgem', in : *Schakel* (1) 1972.

Versloot A., *Op de museale weegschaal: collectiewaardering in zes stappen*, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Amersfoort, 2013.

Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal, 's Gravenhage.

Waelput E., *Cataloog kuipersgereedschap*, Mariakerke, 2005.

Walker P., *Woodworking tools*, Shire Album nr.50, Aylesbury, 1980.

Weijs F., *Met Beide Handen. Uit 't goede hout gesneden*, Deurne, 1984.

W.N.T.: Woordenboek van de Nederlandsche Taal, 's Gravenhage. 1882-.

Woolgar W., *The practical plumber and sanitary engineer*, London, s.d.

Zwiers L., *Bouwkundig woordenboek*, Amsterdam, 1919.

Bijlage 1 – Excel Waardering

Omvang deelcollectie		Fysieke kenmerken	Informatieve waarde			Inhoudelijke kenmerken en ensemblewaarde			Algemene evaluatie
Totaal # records met foto	# toegekende objectnamen	1. Fysieke staat, compleetheid, authenticiteit stukken	2. Achtergrondkennis over lokale context schenker en/of ambachtsman	3. Achtergrondkennis uit opschriften	4. Samenhang in deelcollecties en schenkingen	5. Inhoudelijke coherentie, volledigheid	6. Inhoudelijke meerwaarde voor onderzoek, belevingswaarde en zeldzaamheid		

NR. DEELCOLLECTIE

1	Wagenmakerij algemeen	2256	157	B	A	B	C	A	A	A
1A	Wagenmakerswerktuigen	661	59	B	A	C	B	A	B	A
1B	Wagenmakersmachines en -meubels	25	11	B	A	B	C	B	B	B
1C	Wagenmakersspantuijen	38	13	B	A	D	B	A	B	B
1D	Wagenmakersmeettuigen	70	13	A	A	D	C	A	A	A
1E	Mallen wagenmakerij	1035	26	A	A	A	B	A	A	A
1F	Productie wagenmakerij	411	25	C	A	D	B	B	C	C
2	Pompboorder	123	26	A	B	D	B	A	B	B
3	Schrijnwerker en timmerman	1503	86	B	C	C	B	B	C	B
4	Houtdraaier	134	16	B	C	D	A	B	C	B-C
5	Houtsnijder	32	5	C	C	D	B	C	D	D
6	Houthakker en houtzager	92	29	B	A	D	D	B	B	B
7	Klompemaker	288	38	B	C	D	B	A	B	A-B
8	Kuiper	128	41	B-C	C	D	C	B	B	B
9	Lattenkliever	26	9	C	B	D	A	A	A	A

10	Smid, scherpsmid, spijkersmid	567	81	B	B	C	C	A	B	B
11	Hoefsmid en paardenverzorging	98	22	B	B	C	B	B	A	A
12	Edelsmid (goudsmid, juwelier)	11	9	B	B	D	B	C	B	C
13	Bankwerker en machinebouwer	103	20	A	C	D	C	C	C	C
14	Plaatwerker en carrosserie	80	13	A	B	D	C	B	C	C
15	Loodgieter, zinkwerker en fitter	297	59	A	C	C	B	A	B	A-B
16	Leidekker	10	5	A	A	B	B	B	B	B
17	Strodekker	36	11	B	A	D	B	A	A	A
18	Steenhouwer en beeldhouwer	226	40	B	B	D	A	A	A	A-B
19	Steenbakker	27	6	B	B-C	D	C	C	C	C
20	Metselaar en stukadoor	70	25	B	B-C	D	C	C	C	C
21	Stratenmaker	10	6	B	B	D	C	C	C	C
22	Molenaar en molenonderdelen	36	11	C	A	B	A	C	C	C
23	Gareelmaker	130	39	B	C	C	A	A	A	A
24	Zadelmaker	64	15	B	C	C	A	B	B	B
25	Schoenmaker	129	38	B	B	D	B	B	B	B
26	Leerlooier	9	3	B	C	D	A	B	B	B
27	Spinner, wever, kleermaker	15	9	B	B	D	D	D	C	D
28	Touwslager	4	3	C	A	D	C	B	C	C
29	Huisraad, haard- en keukengerei	62	36	B	B	C	D	D	C	D
30	Strijk- en wasuitrusting	16	15	C	A	C	B	C	B	C
31	Landbouwer en tuinier	31	19							n.v.t.

Op basis van vorm/soort										
32	Meettuig	295	26	B	B	D	D	B	B	B
33	Weegtoestel, maten en gewichten	52	6	B	C	C	C	C	C	C
34	Spantuig en lijmuistrusting	190	37	B	B	D	D	B	B	C
35	Recipiënt	127	29	B	B	C	D	C	C	C
36	Slijp- en wetwerktuig	43	17	B	B	C	D	B	B	B
37	Meubel	20	10							n.v.t.
38	beslag (huis), gebouw (onderdeel)	84	13	B	C	D	C	B	D	C
39	Heftuig en hijstoestel	36	6	C	B	D	C	C	C	C
40	Aandrijving en overbrenging	32	7	C	C	D	D	C	C	D

Bijlage 2 – Woordenlijst met potentiële voorkeurstermen AAT

Termen uit ID-DOC én Thesaurus van het MOT

afgruistang	dekspaan	holle schaaf (AAT: holschaven)	kolenschop
afkorter	draadsnijtap (voor hout)	holpijptang	koordnaald
aftrekker	draadsnijtap (voor metaal)	hopkapper	kopkniptang
automobieltang	draaihaak	houtsnijdersguts (AAT: houtsnijguts)	kortzaag (hand)
balkenrits	draaizaag	isolatiepijpbuigtang	koubeitel (AAT: koudbeitel)
ballastschop	fitterstang	kalkoensleutel	kousjesuitdruktang
bandhaak voor wiel	formeerijzer	kanthout	krabber
belboor	gladbeitel	kantijzer (schoenmaker)	krammes
bietenrooivork	graanschep	kettinghaal	kuipersboogschaaf
bikhamer (AAT: betekenis)	groefmes	klemtang	kuipersdissel (holle)
bindhout	grondboor	klepveertang	kuipersrits
boetseerijzer	haakpriem	klompenmakersboor	kuipvijzel
bolle schaaf (AAT: bolschaven)	haarspit	klompenmakersdissel	leghaak
boomrits	hakmes (hout) (AAT: hakmessen)	klompenmakersguts	leidekkersbrug
boordmes	hakselsnijder met los blad	klompenmakershakbijl	lodenpijpsnijtang
bordijzer	handborstel	klompenmakershamer	loodboor
bougiesleutel	handhaak voor hout	klompenmakersrits	loodhamer
branddraaghaak	hielafrondmes	kloofklopper	loodklopper
brandhoutzaag	hoefhakmes	kloofwig	loodlepel
brandstempel	hoefijzerdoorslag	klopboor (beitel)	looduitdrijver
breeuwbeitel	hoefvoeltang	klopboor (pijp)	looduitdrijver
carrosserievijl	hoepeldrijver	knopenaanzettang	loper voor kleurstof

meetwielkje (wagenmaker)	polijstijzer	schoenmakershamer	steenvorm
miniatuurbeitel	pomphaak	schoenmakersrasp	steilblokschaaf
moersleutel, verstelbare	pompepelboor	schoppriem	stempelhamer (houthakker)
naafboor	pook (kachel)	schovenmes (landbouw)	stokdoorslag
naafguts	prikradertje (schoenmaker)	schraapstaal (kuiper)	stokkemmer
nootschaaf	prikradertje (zadelmaker)	schrijnwerkersguts	stokpuntslag (hoefsmid)
omslagboor	puntschaaf	schrijnwerkershamer (AAT: 2e type)	stokwig
onderlegplaat	raapspaan	slotgatbeitel	straatstamper
opruimkegel	randwielkje	snijbeitel	stukadoorstroffel
opruimtang	rasp met twee hechten	snijpasser (uitbreiding hout en leer)	taartschep
overzijboorschaaf	rasp voor hout	snoeischaar	takkenbosknijper
paknaald	richtsnoer (metselaar)	snoeizaag	teenmes
pannenstrijker	riemensnijder	soldeerkussen	timmermansbijl
paternoster (loodgieter)	riffelrasp	spaakschaaf	timmermansguts
pijpfrees	ringsleutel voor wiel	sparbord	tongtroffel
pijp- en fitterstang	ritspasser	spitsbeitel	topbijl
pijptang	rooihaak	spanzaag (gewone spanzaag)	trekmes, gebogen
pinrasp	rugzaag	sponboor	trekmes, hol
plakhamer	ruimer	steenhouwersklopper (houten)	trekmes, recht
platbektang	schaaf voor zwaluwstaartverbindingen	steenhouwersvuist	troffelzaag
ploegschaaf (dubbele)	schietwig	steenschaaf	uitdeukhamer

Termen alleen uit Thesaurus van het MOT

bout	guts (steenbewerking)	knooptouw	mal voor klompschoentjes
buigtoestel van smid	haaksleutel	koekjesblik	mal voor knecht (wagens)
buigveer	halmenhaak	koelbak	mal voor kruiwagen
carbidlamp	handvat van pik	kousjesmachine	mal voor lamoen
dakhaak	handvat voor kuip	kraan (vloeistof)	mal voor pen
dansmeester	handvat voor strijkijzer	kruiwagen (model)	mal voor pik
dekkersstoel	haspel	kruiwagen (steenbakker)	mal voor ploeg
deurbeslag	hecht van priem	kruk (mechanica)	mal voor pomp
dief (elektriciteit)	houder voor boorijzers	kuiken	mal voor schop
draadsteker	hulpbankschroef	lamoen	mal voor sjees
draadwals	identificatieplaat	langgatboormachine	mal voor spaak
draaibank (hout)	ijzerdraad (meerdere types)	lijm (hout-)	mal voor spadeboom
drievoet	isolator	lonttang (nog te publiceren)	mal voor velg
drijfhamer	kaars (vet-)	loodbuigijzer	mal voor wagen
droogrek (was)	kalkmouw	loodpan	mal voor zaag
duim (<i>smidsproduct</i>)	kalkoen	lunsring	mallejan
gebint	kettingpijptang	mal voor beerbak	mangel met bak
gereedschapskoffer (loodgieter)	kikker (voor draad)	mal voor bijl	mangel met veer
gereedschapskoffer (schrijnwerker)	klem voor platen	mal voor draagberrie	muilijzer
gereedschapszak (schrijnwerker)	klimijzer	mal voor eg	munitiekoffer
gietersstrijkijzer	klinknageltang	mal voor gareel	naaf
glasboor	klompenmakersmaat	mal voor hijsblok	naaf van kruiwagen
gothaak	klos (kantklossen)	mal voor kar	naafbus

naafbank	ring voor trekknuppel	stekker	vlakschaafmachine
naambordje	ringsleutel (dubbele)	stopselmachine	vleugelbout
nagelbakje (schoenmaker)	rister	straathamer	vliegwiël
oliekan	roeistok	strekhamer	voorschoot (smid)
oliespuit	rolmeter	strijkviël	warmesteen
parketvloerschrapper	rondeel	stuikmachine	waslijn
pasbank	schaalijzer	teil	wasspeld
penboorijzer	schakel	terrine	waterpas met loodje
petroleumkachel	schoenmakersmaat	trekknuppel	waterpomp
petroleumkruik	schoenspanner	touwslagersmolen	wetsteenrol voor gutsen
polka	schroevendraaier (veiligheids-)	touwslagerstop	wielband
pompelepelboorverlengstuk	schuurbordje (stukadoor)	uitdeuktas (handtas smid)	wielput
pompschulpboorverbreding	slachtladder	uitholbank	wrijfsteen (AAT betekenis - loper)
poot van kruiwagen	slangenwagen	velg	zaagzettoestel
punteermachine	soldeerlap	velgenraam	zadelmakershamer
rasp (halfronde) (verschil houtrasp?)	spaak	velgsegment	zetbeitel
ratelgreep	spakenklem	ventilator van smidse	zijkniptang met schuine bek
reclameplaat	spakenmeter	verstekgeleider	zitkaarde
rek voor boren	staak (loodgieter)	vet	zoutzuurbakje
richtsnoerpen	staartbankschroef	vijl (driekantige)	zwaaispits
riemenspanner (nog te publiceren)	steeksleutel met haaksleutel	vijl (halfronde)	
riemschijf	steel van pik	vijl (mesvormige)	
rijn (<i>onderdeel molen</i>)	steenzaagje (zaagje (steen))	vijlpen	